

Jaarverslag 2019

Stichting Nederlands
Literatuurmuseum en
Literatuurarchief

INHOUD

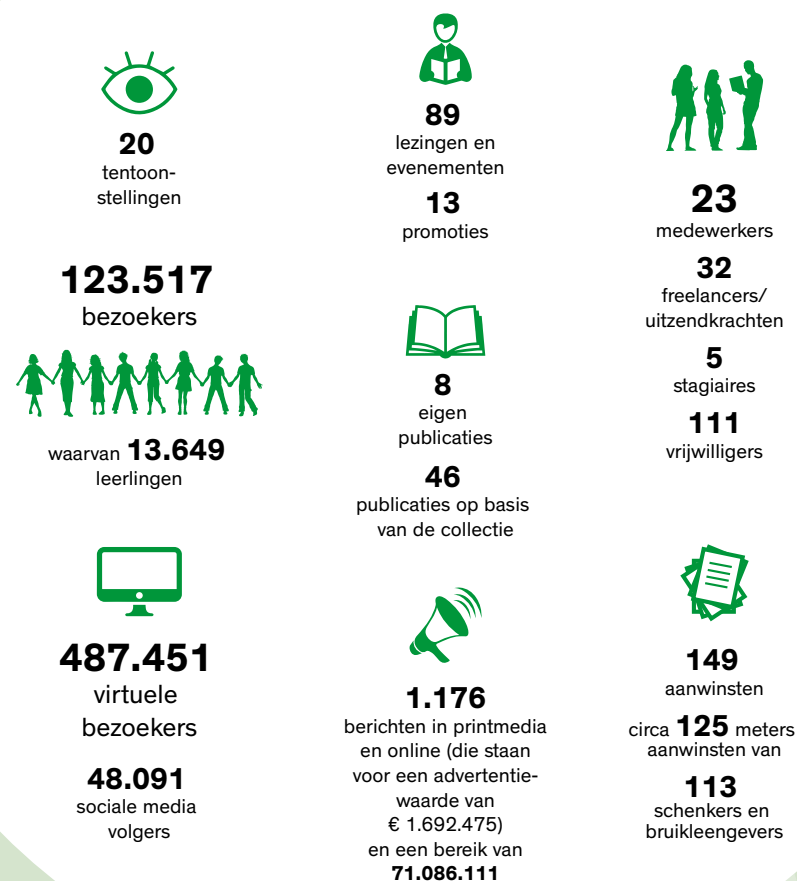
Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief



Jaarverslag
2019

‘De troost en wijsheid
die literatuur ons schenkt,
juist in benarde tijden,
ervaren we elke dag.’

Cijfers 2019:



Inleiding

Beseffend dat het in ons museum nu doodstil is – geen (kinder)stemmen in de expositiezalen, geen geroezemoes in het museumcafé en geen geritsel van documenten in de studiezaal – schrijf ik dit voorwoordje als introductie op een verslag over een zeer succesvol jaar, waarin meer dan 123.000 bezoekers de weg naar het museum wisten te vinden. Opnieuw een recordaantal, dat in 2020 ongetwijfeld verbroken had zullen worden, want in de eerste twee maanden trokken we meer dan 33.000 bezoekers. Ongekend.

Ongekend is ook de situatie waarin de wereld is komen te verkeren als gevolg van de Corona-crisis, die de culturele instellingen hard treft, al valt die slag in het niet bij het leed van de slachtoffers van het wereldwijde virus.

Juist in 2019 was het 25 jaar geleden dat het Kinderboekenmuseum opgericht werd. Als startschot van de vele feestelijkheden die in 2020 naar aanleiding van het zilveren jubileum zouden plaatsvinden, werd op 7 december van het verslagjaar de tentoonstelling *De eigenwijze kinderen van Annie M.G. Schmidt* geopend.

We zullen kijken of, en zo ja hoe, welke feestelijkheden nog plaats zullen vinden.

De troost en wijsheid die literatuur ons schenkt, juist in benarde tijden, ervaren we elke dag. Als een van de zeer velen heb ik *De pest* van Camus uit de kast getrokken en heb ik deelgenomen aan ‘een gemeenschappelijke, opbouwende poëzie-uitwisseling’.

Hoe succesvol het voorbije jaar is geweest, kunt u zelf concluderen na lezing van het verslag, dat zindert van activiteiten en een indrukwekkende groei van de collectie laat zien, zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht. Ik dank iedereen hartelijk die aan dat succes heeft bijgedragen.

Dankzij ons online platform Literatuurmuseum.nl is het mogelijk de rijkdom van onze collectie te blijven ervaren. Ik wens u bij uw virtueel bezoek plezier, wijsheid en troost.

Tot betere tijden.

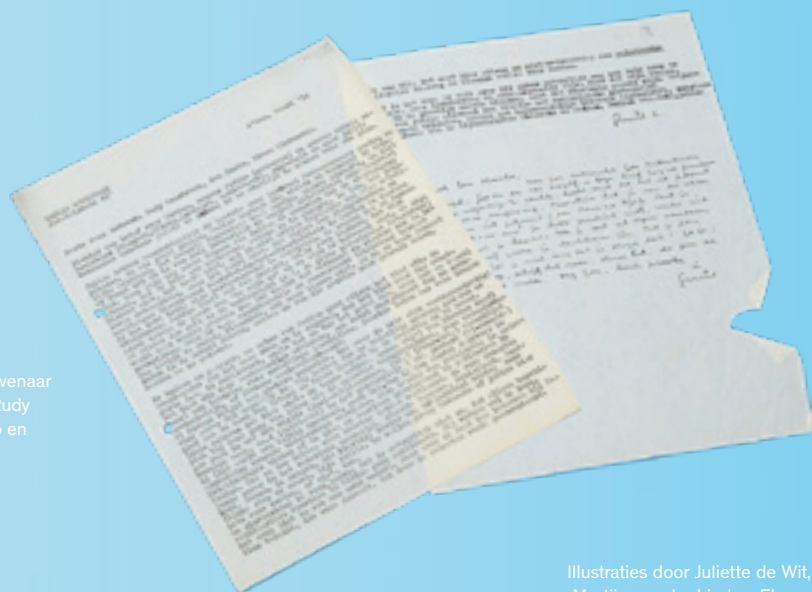


Door Aad Meinderts,
directeur

NB Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief
wordt in dit verslag wisselend aangeduid met: ‘het NLL’, ‘het museum’,
‘Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum’ en de ‘organisatie’.

Foto: Eveline van Egdorn.

Brief van Gerrit Kouwenaar
aan Hans Andreus, Rudy
Kousboek, Jan Hanlo en
Simon Vinkenoog.



Illustraties door Juliette de Wit, Alex de Wolf,
Martijn van der Linden, Els van Egeraat, Janneke
Houtzager-Maas, Jan Jutte, Marije Tolman en
Alice Hoogstad.



Aanwinsten

‘De belangrijke dingen schreef ik altijd al wel met pen en papier - ik kan het je laten zien - in allemaal van die kleine Moleskine-boekjes, met een Delta Dolcevit met een gouden punt’, zegt Ilja Leonard Pfeijffer in een interview over zijn in 2019 verschenen bestseller *Grand Hotel Europa*: ‘Dat schrijversrelikwie gaat later natuurlijk naar het Literatuurmuseum’, voegt hij er aan toe. En hoewel het museum dit relikwie dit verslagjaar nog niet aan zijn collectie kon toevoegen, er moeten meer meesterwerken mee geschreven worden, wist het museum weer vele andere

bijzondere documenten, archieven en objecten te verwerven, waaronder de literaire nalatenschappen van

F. Starik, Menno Wigman, en Gerrit Kouwenaar. De laatste beslaat ruim 70 jaar literatuurgeschiedenis en bevat onder meer veel brieven met schrijvers en dichters, onder wie Remco Campert, Willem Frederik Hermans, Lucebert en Leo Vroman. Verder

verwierf het museum een deel van de archieven van Remco Campert en Wim Hazeu, handschriften van Menno ter Braak, Ida Gerhardt, een brief van A. Roland Holst aan Godfried Bomans, een sollicitatiebrief van Annie



M.G. Schmidt, fanmail aan Paul van Loon, portretten door Brian Elstak, een portret van Margriet de Moor door Heppe de Moor, een door Tonke Dragt met een draakje beschilderd kippenei en een fles ‘autobiografische’ Jules Deelder-gin, ontwikkeld ter gelegenheid van diens 75^e verjaardag. Om maar wat te noemen.



Met de komst van het Kinderboekenmuseum in 1994 is het aantal originele kinderboeken-illustraties in de collectie enorm toegenomen. Waren deze 25 jaar geleden met een lantaartje in het depot te zoeken, inmiddels bezit het museum zo’n 170.000 tekeningen, mede dankzij de illustratiearchieven van Els van Egeraat, Alice Hoogstad, Philip Hopman, Jan Jutte, Martijn van der Linden, Marije Tolman, Juliette de Wit en Alex de Wolf die het in 2019 verwierf. Bovendien droeg Waldemar Post ruim 300 getekende schrijversportretten aan het museum over. Via een veiling kocht het museum het roemruchte portret De Herenclub van Kik Zeiler aan, met Harry Mulisch als stralend middelpunt.

Aan de vooravond van kerst verwierf het museum een reiskoffer met een belangrijke collectie ‘Blamaniana’, afkomstig uit de nalatenschap van Alie Bosch, sinds 1936 Anna Blamans ‘vriendin voor het leven’. De grootste verrassing: een grammofoonplaat met een kerstverhaal, door de schrijfster zelf voorgelezen. De Taalstaat, het radio-programma van Frits Spits, riep deze aanwinst uit tot Taalschat.

Een compleet overzicht van de aanwinsten is opgenomen in bijlage I.

Archief

Gerard Reve, Willem
Wilmink, Jan Wolkers en
A. Roland Holst door
Waldemar Post.





Behoud en beheer

Een van de belangrijkste taken van het museum is het behoud en het beheer van het Nederlands literair erfgoed. Vanwege de aard van de collectie wordt slechts een zeer klein deel daarvan museaal geëxposeerd. De enorme waarde van de collectie zit vooral in de beschikbaarstelling voor literair-historisch onderzoek, zowel wetenschappelijk als journalistiek, met als uitzondering de kinderboekenillustraties die op zichzelf een kunsthistorische waarde hebben.

In juni 2019 was er een tussentijdse evaluatie van de Erfgoedinspectie, waarbij werd vastgesteld dat het collectiebeheer grotendeels op orde is. Ook geeft het museum gevolg aan de aanbevelingen van het rapport uit 2017; er werd onder meer een incidentenregister in gebruik genomen en vooral wat digitalisering betreft werd een slag gemaakt.

Digitalisering

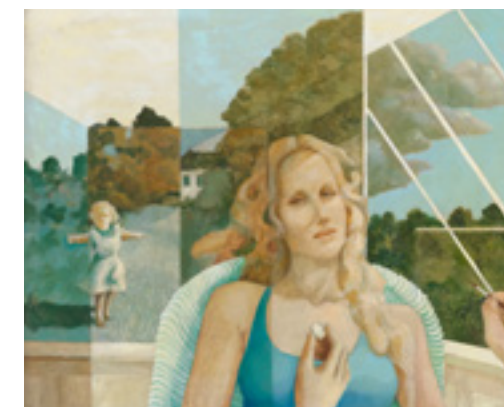
Het Literatuurmuseum krijgt een nieuwe catalogus. Na een grondige zoektocht werd in 2019 gekozen voor Atlantis van DEVENTit. Hiermee zal het niet alleen veel eenvoudiger worden informatie te vinden over de archieven die het Literatuurmuseum in de collectie heeft, maar wordt het ook mogelijk die informatie te delen en te verrijken met collecties van andere instellingen. Met het nieuwe collectiebeheersysteem kan het museum zijn collectie optimaal presenteren aan literatuurleefhebbers, onderzoekers, wetenschappers en het onderwijs. Tegelijk biedt het nieuwe systeem de mogelijkheid nieuw te ontvangen archieven efficiënt te verwerken en te presenteren, waaronder ook digital-born archieven zoals mailboxen, Word-documenten en digitale illustraties.

Documenten uit de Anna Blaman-aanwinst.



Aangezien het nieuwe systeem mogelijkheden biedt gerelateerde archiefstukken uit andere bronnen te presenteren, krijgen de online bezoekers in de nabije toekomst een completer overzicht van een schrijver, illustrator, onderwerp of periode. Zo kan een handschrift van het museum via de site van de Koninklijke Bibliotheek getoond worden in de context van de publicatie die daarmee verbonden is en een oorlogsdagboek verrijkt worden met informatie vanuit het NIOD. Ook minder voor de hand liggende verbanden kunnen interessant zijn: de boodschappenlijstjes van een auteur kunnen gerelateerd worden aan economische documentatie uit de betreffende periode van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Om ervoor te zorgen dat niet alleen de catalogus geheel aan de eisen van de tijd voldoet, maar dat het museum ook belangrijke delen van de collectie zelf presenteert, lopen er twee grote digitaliseringsprojecten, in het kader waarvan in 2019 circa 50.000 documenten zijn gedigitaliseerd. Dit materiaal zal tegelijk met de nieuwe catalogus beschikbaar komen, waarmee het museum in één klap voorloper is op het gebied van digitale beschikbaarheid van letterkundige documenten.



Margriet de Moor door Heppe de Moor.

Onderzoek en wetenschap

In de Angelsaksische wereld is het de gewoonste zaak dat meerdere biografen een biografie leveren over een schrijver. In Nederland is dat ongebruikelijk en het geval van Gerrit Kouwenaar is dan ook uitzonderlijk. In de studiezaal van het museum buigen zich niet één maar twee onderzoekers over de nalatenschap van een van de belangrijkste dichters van de twintigste eeuw. 'Hij blijkt verschrikkelijk, nu ja heerlijk veel te hebben bewaard. Vél meer dan ik verwacht had', merkte Wiel Kusters verheugd op. Arjen Fortuin vulde aan: 'Er zitten veel brieven tussen, maar ook opgespaarde lege vloeipakjes die hij in verband met een prijsvraag bewaarde'. In 2019 werd tevens in de studiezaal gewerkt aan biografieën van en studies over onder anderen Bibbe, Jo Boer, Godfried Bomans, Clara Eggink, Hans Faverey, Theo van Gogh, Bert Schierbeek en Menno Wigman.



Gerrit Kouwenaar, 1969. Foto: Nederlandse Televisie Stichting.

'Er zitten veel brieven tussen, maar ook opgespaarde lege vloeipakjes die hij in verband met een prijsvraag bewaarde.'



‘Dichter bij de geschiedenis kun je niet komen. Een brief is drager van gedachten én een tastbaar fysiek object.’

Daarbij verschenen in het verslagjaar onder meer de lang verwachte biografie van Willem Wilmink door Elsbeth ETTY, *De schrijver die over de soep vloog. Het leven van Frans Pointl* van David de Poel, *De ontdekking van Elsschot* van Vic van de Reijt en *P.S., van liefdespost tot hatemail* van Jet Steinz. Voor haar ode aan de met uitsterven bedreigde brief bezocht Steinz de studiezaal om zo de meest bijzondere epistels te achterhalen. ‘Dichter bij de geschiedenis kun je niet komen. Een brief is drager van gedachten én een tastbaar fysiek object’, merkte ze op.

Het museum had in 2019 wederom onderzoeksstageplaatsen en bood een introductieprogramma voor eerstejaarsstudenten. In de zomer bezocht de Universiteit van Gent – in samenwerking met de Taalunie – met zo’n 120 internationale studenten uit 30 landen het museum. Een van de Zuid-Afrikaanse studenten schreef in haar verslag over de ‘ekskursie’ onder meer: ‘Ons is ook aan die einde van die dag onthaal in die Literatuurmuseum, waar ons die gelegenheid gehad het om van hul nuutste uitstallings te aanskou’.

Ook Karin Amatmoekrim, gast-schrijver aan de Universiteit Leiden, nam haar studenten mee naar het museum, op zoek naar egodocumenten van Surinaamse schrijvers. Hieruit vloeide voort *Fesa in het Museum*, een onderzoeksproject naar sporen van Suriname in de collectie; in dat kader wordt er samengewerkt met KITLV, het Nationaal Archief Suriname en de Hogeschool Rotterdam. Het museum faciliteerde de masteropleiding Redacteur/editor van de Universiteit van Amsterdam door de collectie-Harry Mulisch beschikbaar te stellen.



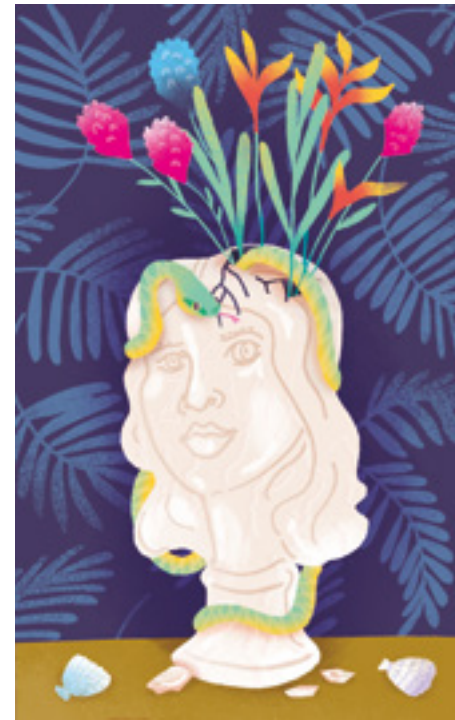
Karin Amatmoekrim door Rebecca Clarke.

Bruiklenen

In het verslagjaar stelde het museum weer vele archiefstukken ter beschikking aan kranten, websites en tv-programma’s. Voor de catalogus bij de tentoonstelling *Our Courage. Jews in Europe in the Postwar Years 1945-48* van het Jewish Museum te Frankfurt leverde het museum foto’s van Abel J. Herzberg. Verder werd er door andere musea uit de collectie



Illustratie door Iris Deppe bij een artikel over Bea Vianen in *Goede Papieren*.



‘Nog een ding: die verschrikkelijke zin, die iedere afwijzing besluit: ik hoop dat u er elders in slaagt de benodigde middelen voor uw project te vinden, die wil ik nooit meer horen. Als u die hoop had, dan had u de middelen. Zeg dan voortaan gewoon: rot op met je stomme projecten. Kut.’

geput voor diverse tentoonstellingen. Onder meer door het Louis Couperus Museum, het Joods Historisch Museum en Museum Valkenburg, dat met de expositie *Jan Hanlo hep het gemaakt* aandacht besteedde aan de 50^e sterfdag van Hanlo. Stukken uit het archief-Anton de Kom waren te zien in de Nieuwe Kerk Amsterdam op *De Grote Suriname Tentoonstelling* en het Wereldmuseum toonde in de expositie *Dossier Indië*, samengesteld door acteur en fotograaf Thom Hoffman, bruiklenen uit de collectie-Louis Couperus.

Publicaties

Naast alle publicaties op basis van de museumcollectie verschenen in 2019 acht publicaties van het museum zelf. Naast het *Jaarverslag* en het jaarlijkse relatiemagazine *Goede Papieren*, verscheen een nieuw deel in de Achter het Boek-reeks: het door Jan van der Vegt bezorgde *Brieven aan S. Vestdijk 1935-1942 en een polemiek over rijm en ritme 1935-1951* van Hendrik de Vries. Van der Vegt plaatst hierin de correspondentie van De Vries en Vestdijk niet alleen in hun literair-historische context, maar voegt ook een beknopte handreiking toe over rijm, ritme en metrum. Ter gelegenheid van de pensionering van conservator Dick Welsink verscheen de bundel *Wat mij het oog doet glinsteren*, met bijdragen van onder meer

Jeroen Brouwers, Wim Hazeu, Anton Korteweg en Jean Pierre Rawie. ‘Niet vaak wordt een liber amicorum zo voorbeeldig uitgegeven’, oordeelde Remco Ekkers op de site *Tzum*.

Op 23 oktober 2019 werd stil gestaan bij de oprichting van het Willem Kloosfonds – ter ondersteuning van ‘schrijvers en hun nagelaten betrekkingen’ die in moeilijke financiële omstandigheden verkeren –, dan exact een eeuw geleden. Ter gelegenheid hiervan werd de geschiedenis van dit fonds geboekstaafd in *Alles is veel voor wie niet veel verwacht*, dat verscheen als speciaal themanummer van *Zacht Lawijd* – een uitgave van het museum in samenwerking met het Letterenhuis in Antwerpen. Hierin staat onder meer een brief van F. Starik, die vergeefs geld vroeg voor een project van zijn Willem Kloos Groep. Hij eindigde die met: ‘Nog een ding: die verschrikkelijke zin, die iedere afwijzing besluit: ik hoop dat u er elders in slaagt de benodigde middelen voor uw project te vinden, die wil ik nooit meer horen. Als u die hoop had, dan had u de middelen. Zeg dan voortaan gewoon: rot op met je stomme projecten. Kut.’

In de drie reguliere afleveringen van het literair-historisch tijdschrift was onder meer aandacht voor Breyten Breytenbach, Willem Elsschot, Bert Schierbeek en Arthur van Schendel.



Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum

In *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt.
Foto: Sarah-Dona Fotografie.



Wethouder Robert van Asten opent *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt.
Foto: Eveline van Egdom.

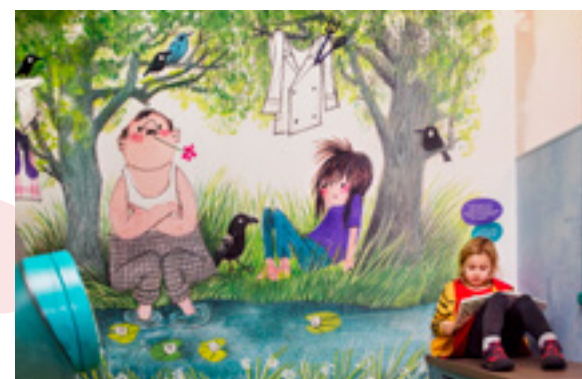
Nadat Kees Fens het Kinderboekenmuseum vlak na de opening in 1994 had bezocht, reageerde hij: 'Prachtig! Het zal niet lang duren of het Kinderboekenmuseum overvleugelt het Literatuurmuseum.' Wat het aantal vierkante meters voor het Kinderboekenmuseum in verhouding tot die voor het Literatuurmuseum betreft, krijgt Fens elk jaar een beetje meer gelijk, maar wat hij 25 jaar geleden niet kon voorzien, was de enorme ontwikkeling die het Literatuurmuseum online zou doormaken.

Tentoonstellingen

Voor het vijfde jaar op rij trokken het Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum een record-aantal bezoekers. In 2019 bezochten in totaal 123.517 mensen de musea, wat betekent dat het bezoekersaantal in vijf jaar tijd is verdubbeld.

Eén dag voor de 25^e verjaardag van het Kinderboekenmuseum opende de Haagse wethouder van Cultuur, Robert van Asten, met hulp van Minoes, Tos en Aagje *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt, een vaste, interactieve tentoonstelling. Avontuurlijk, kleurrijk en een lust voor het oog. Abeltje, Minoes, Pluk van de Petteflet en anderen komen tot leven in deze eigentijdse ode aan Schmidt. Hoewel de schrijfster wars was van moraliseren, geven de helden in haar boeken een duidelijke boodschap af: je kunt alles wat je wilt, als je maar in jezelf gelooft en durft in te gaan tegen de gevestigde orde. De tentoonstelling is dan ook een pleidooi te allen tijde zelfstandig na te denken en te handelen. De expositie is gerealiseerd in een ruimte die voorheen niet in gebruik was als tentoonstellingsruimte, zodat het museum qua vloeroppervlakte met 135 m² is uitgebreid.

Aan RTL Nieuws vertelde haar zoon Flip van Duijn dat Schmidt zeer blij geweest zou zijn met deze tentoonstelling. Ook de jonge bezoekers zijn enthousiast; zo gaf het testteam van *Kidsweek* de tentoonstelling een 9,2.



In *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt.
Foto: Eveline van Egdom.

Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum



In de Kinderboekenambassade en in Papiria. Foto's: Eveline van Egdom.



Een minpuntje: hoewel de kinderen ruim een uur in de tentoonstelling bezig waren, vonden ze toch: 'We waren er snel doorheen, dus meer verhalen is nog beter!' Gelukkig werden ze op hun wenken bediend, want in het Kinderboekenmuseum zijn nog veel meer verhalen te ontdekken en te beleven. Zoals in de naastgelegen tentoonstelling *Papiria*, waar ze spelenderwijs kunnen leren over schrijvers, illustratoren en personages als Dolfje Weerwolfje en Pippi Langkous. In de *Kinderboekenambassade* kunnen bezoekers de magie van verhalen delen door in een kort filmpje te vertellen waarom hun lievelingsboek zo bijzonder is. Het museum is van mening dat het belangrijk is kinderen al vanaf zeer jonge leeftijd enthousiast te maken voor verhalen en zet zich daar actief voor in. Met *ABC met de dieren mee* en *Ik ben Kikker* heeft het een ijzersterk aanbod voor de jongste doelgroep.

Voor (jong) volwassenen heeft het museum ook een aantal vaste tentoonstellingen: de *Nationale Schrijversgalerij* met zo'n 500 geschilderde en beeldhouwde portretten van Nederlandse schrijvers en dichters, onder wie Kader Abdolah, Hella S. Haasse, Joost Zwagerman en Lucebert, die in 1983 speciaal voor het museum de enorme wandschildering *Namiddag van een faun* maakte. *Het Pantheon*, waarin de bezoeker kennis maakt met 100 belangrijke schrijvers uit onze literatuurgeschiedenis, kreeg in 2019 een facelift, waardoor de tentoonstelling qua *look & feel* meer in lijn is gekomen met het online Literatuurmuseum. Met de nieuwe deelopstelling *J. Slauerhoff. Een scheepskist vol verlangen* was daarmee al een eerste stap gezet.

'Voor nu is het genoeg dat u begrijpt dat ik mezelf als een Museum opvat, een verzameling van curieuze indrukken', schreef F. Starik in het ongepubliceerde 'Brief aan de Toekomst'. Het was het uitgangspunt voor de wisseltentoonstelling *F. Starik. Leven als Museum* waarin de bezoeker via caleidoscopische kijkdozen meegenomen werd in Stariks leef- en gedachtewereld. 'U moet mijn huis als een vergrote binnenkant van mijn schedel zien: het zichtbare archief van wat binnenin mij leeft...'. In het kader van de

Dachaulezing, die in 2019 gewijd was aan Nico Rost, bracht het museum een eerbetoon aan de schrijver, kampgevangene en strijder voor het niet vergeten.



Boven: In *ABC met de dieren mee*. Rechts: In *Ik ben Kikker*. Foto's: Eveline van Egdom.



In *J. Slauerhoff. Een scheepskist vol verlangen*. Foto: Eveline van Egdom.



Willem Kloos door Waldemar Post.

Ter ere van de overdracht van een deel van zijn archief toonde het museum een ruime selectie uit de schrijversportretten en karikaturen die Waldemar Post decennialang voor *de Volkskrant* en *HP/De Tijd* maakte.

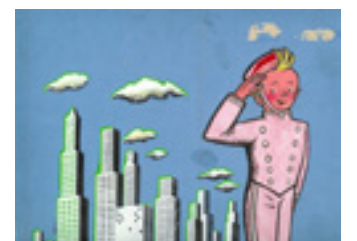
Ook in 2019 bracht het museum de illustratietentoonstellingen *In beeld*. Zo werd de expositie over Thé Tjong-Khing opgevolgd door *Philip Hopman - In beeld*, vol tekeningen, zoals Hopman het zelf zegt, om in te verdwalen. Aanvullend bracht het Literatuurmuseum een kleine expositie met tekeningen uit de *Boer Boris*-serie, die Hopman samen met Ted van Lieshout (tekst) maakt. In juli opende een illustratietentoonstelling gewijd aan Sieb Posthuma, die 5 jaar na zijn dood nog altijd ongekend populair is. De overzichtstentoonstelling met ruim 50 hoogtepunten uit zijn veelomvattende oeuvre werd zeer gewaardeerd:



Illustratie Philip Hopman - *Boer Boris*.



Illustratie Sieb Posthuma - *Feodoor heeft zeven zussen*.



Illustratie Wim Bijmoer - *Abeltje* (midden: *het schaap Veronica*).

'U moet mijn huis als een vergrote binnenkant van mijn schedel zien: het zichtbare archief van wat binnenin mij leeft...'



Beeld *F. Starik. Leven als Museum*. Foto Andrea Stultiens i.s.m. F. Starik.

'Wat een prachtig en sfeervol overzicht. Die vrolijke, kleurrijke illustraties lijken echt van het papier te spatten.' Het Literatuurmuseum exposeerde aanvullend de Gouden Penneelwinnende illustraties die Posthuma maakte voor *Een vijver vol inkt* van Annie M.G. Schmidt. Schmidts allereerste illustrator was Wim

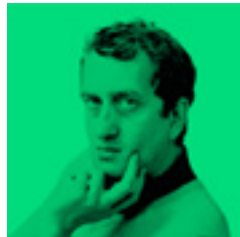
Bijmoer. Ter ere van de nieuwe tentoonstelling *De eigenwijze kinderen van Annie M.G. Schmidt* opende het museum gelijktijdig *Wim Bijmoer - In beeld*, waarin onder meer Abeltje, Dikkertje Dap en de Spin Sebastiaan. Het schaap Veronica ontbrak niet, volgens sommigen de personificatie van Schmidt zelf.

In het verslagjaar werden daarnaast foto's, handschriften en voorwerpen gepresenteerd waarover op Literatuurmuseum.nl geschreven werd. Te zien waren onder meer de trombone van F.B. Hotz, het tot een sierlijk boekje bewerkte handschrift van 'Romance' van Top Naeff, humoristische tekeningetjes van Jacob van Lennep en het typoscript 'Een buitenlandse badgast' door Mary Dorna.

'Wat een prachtig en sfeervol overzicht. Die vrolijke, kleurrijke illustraties lijken echt van het papier te spatten.'



Nicolaas Beets.



Gerrit Komrij.

Literatuurmuseum.nl

Het Literatuurmuseum voegde in het verslagjaar een nieuwe vleugel toe aan zijn online museum. Op Literatuurmuseum.nl kan iedereen nu dwalen langs de indrukwekkende collectie schrijversportretten die het museum bezit. Thuis, onderweg, waar dan ook. De digitale versie van de *Nationale Schrijversgalerij* is voorzien van grappige, fascinerende en soms schrijnende verhalen achter de kunstwerken.

Uiteraard bracht Literatuurmuseum.nl in 2019 nieuwe online tentoonstellingen (verhalen). In *Middelpunt der Vereeniging* stond Nicolaas Beets, BN-er avant la lettre, centraal. Naar aanleiding van de 75^e geboortedag van Gerrit Komrij



Boven: Portret van Willem Frederik Hermans door Erik van Straten.



Midden: Portret van Henriëtte van Eyk door Eric Pieter Kiesouw.



Onder: Portret van Ben van Eysselstein door Han van Meeeren.

‘Je voelt je soms een roddeljournalist die door de afvalbakken van beroemdheden pluist.’



lanceerde het museum op 30 maart 2019 *Een gemaskerd fabeldier*, waarin aan de hand van Komrijs literaire nalatenschap de vele onverwachte kanten werden getoond van de dichter, romanschrijver, criticus, polemist, columnist, toneelschrijver, vertaler, uitgever, tijdschriftredacteur en poëziebloemlezer. ‘Op Literatuurmuseum.nl las ik over Hendrik Marsman en diens zoektocht naar de zin van het bestaan. Die queeste is kennelijk geen garantie voor een lang leven, want de dichter werd maar veertig jaar’, schreef Arthur van Amerongen op 7 oktober in zijn column in *de Volkskrant* over het verhaal *Dichter van een stervende tijd*. Grote waardering kreeg *Spoorzoeken in het archief*, waarin onderzoeker Elli Bleeker op zoek gaat naar vergeten schrijvers en verhalen die het waard zijn verteld te worden. ‘Je voelt je soms een roddeljournalist die door de afvalbakken van beroemdheden pluist’, aldus Bleeker.



Arthur van Schendel, jaren twintig.



‘Hoe het kan dat wanneer je iedere ochtend verwelkomd wordt door een gul zonnetje en een azuurblauwe zee, omringd door geuren van geroosterde sardien en espresso’s, er toch zo iets provinciaal beklemmends als *Een Hollandsch drama* uit je pen vloeit?’, vroeg Mohammed Benzakour zich af over Arthur van Schendel in een van de vele artikelen die in 2019 op Literatuurmuseum.nl gepubliceerd werden. Ook onder meer Philip Huff, Sander Kok, Alma Mathijssen en Christiaan Weijts leverden bijdragen. Nieuwe curator



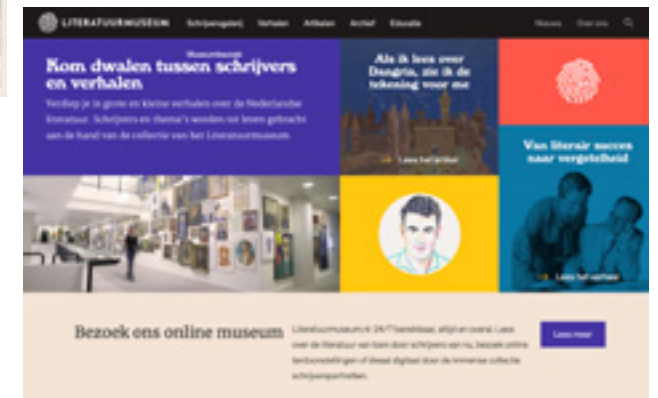
Sanneke van Hassel door Rebecca Clarke.

Sanneke van Hassel schreef over het debuut van Hermine de Graaf. Er werd aandacht besteed aan het Rembrandtjaar, de 90^e verjaardag van ‘Grand young man’ Remco Campert en het overlijden van onder meer Bea Vianen en Jules Deelder. Veel gelezen werd het artikel ‘Het fantasieboekje dat leidde tot een heuse paspoortaffaire’ over een als paspoort vermomd jeugdboek. Geslaagd idee voor de Kinderboekenweek 1982, maar de uitvoering was zó overtuigend dat de hele oplage door justitie in beslag werd genomen...



Het verloren paspoort, 1982.

‘Prachtig hoe jullie met deze kleine essays de literatuur uit het museum naar het banale Facebook brengen.’



De site – die in 2019 een metamorfose onderging – trok in het verslagjaar 308.294 bezoeken (door 223.747 unieke bezoekers) een stijging van bijna 75% ten opzichte van 2018. De waardering is groot blijkt uit de reacties op social media: ‘Prachtig hoe jullie met deze kleine essays de literatuur uit het museum naar het banale Facebook brengen’. En: ‘Nogmaals complimenten voor hoe u (vergeten) literatuur onder de aandacht brengt. Toegankelijk en toch inhoudelijk, een voorbeeld voor andere culturele websites.’ Ook Nederlandssprekende literatuurliefebbers in het buitenland lieten van zich horen: ‘Eine geweldig informative site! Ik ben al met 15 naar Duitsland verhuisd en heb zodoende heel veel nederlandse literatuur “gemist”. Nu ben ik aan het inhalen - en dat lukt met jullie hulp geweldig. Hartelijk dank.’

TOP 5 best gelezen artikelen 2019

1. Het fantasieboekje dat leidde tot een heuse paspoortaffaire – Bertram Mourits
2. Een gedicht voor niemand: de poëzie van de eenzame uitvaart – Bertram Mourits
3. De hakenkruisen van Hermans – Marc van Zoggel
4. Van schrijven gaat het natuurlijk niet komen vanavond – Christiaan Weijts
5. Drs. P was een anarchist in maatpak – John-Alexander Janssen



Dagboeken van Henri van Booven.

‘Literatuur is geen laxermiddel,’ zo noteerde J. Greshoff ooit in een van zijn dagboeken. Daarentegen zingt Lodewijk van Deyssel in zijn dagboek de lof van ‘het volmaakte scheiten, dat ik gedaan heb’. Zoals het dagblad *Trouw* vaststelde: ‘Intiemer dan het dagboek van Lodewijk van Deyssel wordt het niet’. In 2019 rondde het museum zijn pilot

crowdsourcingsproject af, waar het in 2017 mee gestart was. Vrijwilligers ontcijferden vanaf hun eigen computer de dagboeken van drie verschillende schrijvers: naast die van Van Deyssel en Greshoff, ook die van Henri van Booven. Meer dan 21.000 gescande

pagina's zijn ontcijferd, overgetikt en ingevoerd dankzij tientallen actieve vrijwilligers, die monnikenwerk van onschatbare waarde hebben verricht.

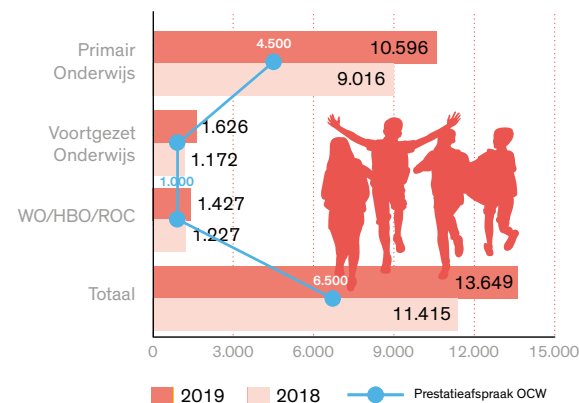


Masturbatiedagboek van Lodewijk van Deyssel.

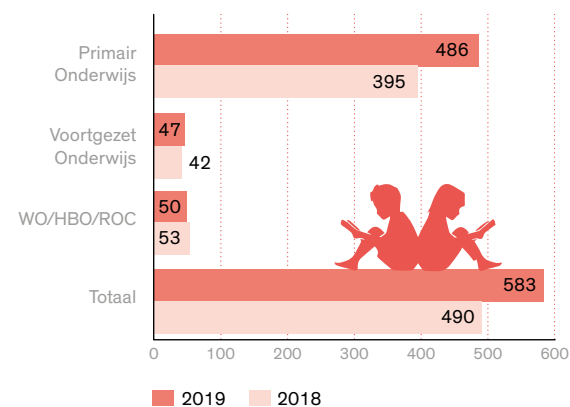
Educatie

Kinderen die op heel jonge leeftijd in aanraking komen met verhalen presteren in vergelijking met andere kinderen veel beter op school. Dat geldt niet alleen voor taal-, maar ook voor rekenvakken. Daarbij draagt lezen bij aan het empathisch vermogen. Het museum ziet voor zichzelf een belangrijke rol weggelegd in het versterken van de leescultuur, te beginnen bij de allerjongsten. Het is dé plek in Nederland waar kinderen op een speelse en laagdrempelige manier de kracht van literatuur ervaren.

Aantal leerlingen



Aantal lessen



Museumles Literatuur in anderhalf uur.



uur, waarbij het verwoorden van eigen smaak en

mening een belangrijk aspect van de les is. Aansluitend bij de facelift van de vaste tentoonstelling *Het Pantheon* kreeg ook de les, die al een aantal jaren aangeboden wordt, in 2019 een upgrade. Via Literatuurmuseum.nl kunnen leerlingen eveneens op een eigentijdse en creatieve manier meesterwerken uit de Nederlandse literatuur ontdekken, (her-) lezen en kritisch met elkaar bespreken. In het verslagjaar werd het – gratis – programma uitgebreid met tien nieuwe pakketten, onder meer bij de verhalen over Bernlef, Hella S. Haasse en M. Vasalis.

Iedereen die met zijn leesclub, collega's of vriendenkring het Literatuurmuseum wil bezoeken, kan een rondleiding boeken. Een gids begeleidt de gezelschappen bij hun bezoek aan de diverse vaste tentoonstellingen. Zo ook in 2019. Bovendien bood het museum, aanhakend bij de Boekenweek 2019, een speciale rondleiding door de *Nationale Schrijversgalerij* met als thema ‘moeders in de literatuur’. Duidelijk werd dat de moeder in de Nederlandse literatuur veelzijdig is – net zo veelzijdig als moeders in de werkelijkheid. Voor het algemene publiek heeft het museum verder de gratis Literaire Routes App. Deze biedt zeven wandelingen vol literaire verhalen, die met tekst, audio en beeld tot leven komen.

In 2019 werd het museum weer veel in schoolverband bezocht. Het begroette 13.649 leerlingen – ruim tweemaal zoveel als de prestatiedoelstelling – waaronder velen met een migrantenachtergrond en/of uit de lage sociale welstands-klassen.

In de afgelopen 25 jaar heeft het museum een uitstekende reputatie op het gebied van educatie en sterke banden met het onderwijs opgebouwd. Ook in zijn lesprogramma's ervaren kinderen de kracht van verhalen en leren ze verbindingen te maken naar hun eigen leven en naar de wereld om hen heen. Het is belangrijk kinderen handvatten te geven zich uit te drukken. Dit kan door verhalen te horen, te lezen, te verbeelden of te schrijven.

Naast de 19 reguliere lessen bood het Kinderboekenmuseum in 2019 ook speciale Kinderboekenweek-lessen, die in het teken van reizen en vervoer stonden. Achter de schermen werd gewerkt aan lessen bij de nieuwe tentoonstelling *De eigenwijze kinderen van Annie M.G. Schmidt*.

De organisatie biedt daarnaast onderwijsprogramma's vanuit het Literatuurmuseum. Zowel fysiek in het museum als online. Voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs is er de verdiepende les *Literatuur in anderhalf*



Museumlessen in *Papiria*. Foto's: Eveline van Egdom.



Evenementen

Van een Kinderboekenfestival tot een bijeenkomst over ‘vaders in de literatuur’: in 2019 was er veel te doen in het Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum.



Marga Minco, minister Ingrid van Engelshoven, Abdelkader Benali en Mathijs Sanders tijdens de uitreiking van de PC. Hooft-prijs 2019. Foto's: Mylène Siegers.

‘Als bestuurslid mocht ik een oorkonde, beeldje en bloemen uitreiken. Enigszins zenuwachtig belde ik aan’, schrijft bestuurslid van de P.C. Hooftstichting Abdelkader Benali in *Trouw* over de uitreiking op 18 januari van de P.C. Hooft-prijs 2019 aan Marga Minco. Gezien de hoge leeftijd van de laureaat werd de prijs bij haar thuis uitgereikt, in aanwezigheid van een kleine delegatie van familie, vrienden, bestuur en jury, én minister van OCW, Ingrid van Engelshoven. Een paar dagen later, op 23 januari, las deze minister in het Kinderboekenmuseum voor tijdens het Nationale Voorleesontbijt.

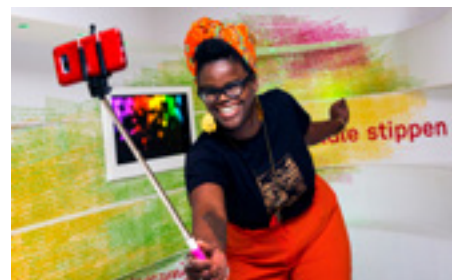
‘Als bestuurslid mocht ik een oorkonde, beeldje en bloemen uitreiken. Enigszins zenuwachtig belde ik aan.’

Van Engelshoven en haar publiek genoten zichtbaar van de avonturen van kat Harry uit *Een huis voor Harry* van Leo Timmers.

Hoogtepunt van het jaar was wederom de Kinderboekenparade. Aanhakend bij de 25^e verjaardag van het Kinderboekenmuseum had het festival geschiedenis als thema. Verleden, heden en toekomst kwamen samen in een bonte programmering. Onder meer Jozua Douglas, Mylo Freeman, Tosca Menten en Harmen van Straaten namen de bezoekers mee op tijdreis. Paul van Loon werd tijdens het feest wegens zijn verdiensten tot Kinderboekenridder geslagen.

Ook tijdens de MuseumnachtKids bracht het museum een bont palet aan activiteiten. Van een boekenvlogworkshop tot de workshop Olifanten tekenen door Philip Hopman.

Aansluitend bij de illustratie-tentoonstelling over Hopman stond het museum in de voorjaarsvakantie in het teken van een van zijn bekendste personages: Boer Boris,



Tips en trucs van vlogger Deborah Cameron tijdens de MuseumnachtKids. Foto: Eveline van Egdom.



Onder anderen Paul van Loon, Hakim, Manon Sikkels, Jozua Douglas en Karin Amatmoekrim waren op de Kinderboekenparade. Foto's: Eveline van Egdom.

waarbij Ted van Lieshout een interactief verteloptreden verzorgde. In de meivakantie – over koningen, ridders, prinsen, prinsessen en aanverwanten – gaf Hopman een workshop Kastelen tekenen. De Zomertekenschool, geopend in juli en augustus, werd gewijd aan een andere tekenaar en zijn creaties: Sieb Posthuma. Ton Meijer speelde en zong de vrolijke voorstelling *Aadje Piraatje* en er waren workshops en teken-masterclasses, geïnspireerd op Posthuma's werk. Aansluitend bij de Kinderboekenweek bracht het museum in oktober ‘Verhalenreizen’, met onder meer optredens van Koos Meinderts en Jacques Vriens.

Tijdens ‘Het leukste reisje van Nederland’ in het Spoorwegmuseum konden kinderen reizen langs avontuurlijke, verrassende en vooral vrolijke bestemmingen, waaronder het Kinderboekenmuseum.



Optreden van Jacques Vriens.

In aanloop naar de nieuwe tentoonstelling *De eigenwijze kinderen van Annie M.G. Schmidt* trakteerden onder meer Ronald Giphart, Kluun en Loes Luca op mooie Schmidt-verhalen. En op 7 december was het zo ver: onder grote mediabelangstelling werd *De eigenwijze kinderen van Annie M.G. Schmidt* geopend. CPNB-directeur Eveline Aendekerk vertelde tijdens de opening over haar liefde voor de schrijfster en VOF de Kunst zong enkele van haar liedjes, waarna de Haagse wethouder Robert van Asten de tentoonstelling opende. Ter ere van de nieuwe tentoonstelling stond de kerstvakantie in het teken van Floddertje, Abeltje en andere wijsneuzen.



Boven: CPNB-directeur Eveline Aendekerk. Onder: VOF de Kunst. Foto's: Eveline van Egdom.



Voorleesontbijt met minister Ingrid van Engelshoven. Foto: Eveline van Egdom.



Workshop door Philip Hopman tijdens de MuseumnachtKids. Foto: Eveline van Egdom.

Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum



Als altijd werd aangehaakt bij landelijke initiatieven zoals de Poëzieweek en de Week van de Alfabetisering. Tijdens de Museumweek, die samenviel met het Dolfe Weerwolfje Weekend, waren er activiteiten rondom het leukste weerwolfje van Nederland en ter ere van haar 20 jarig-jubileum als kinderboekenschrijver organiseerde het museum in november een Tosca Menten-week, met als hoogtepunt een optreden van La Menten zelf.



Optreden door Tosca Menten. Foto: Eveline van Egdom.

Voor volwassenen organiseerde het Kinderboekenmuseum onder meer een masterclass Fabeldieren tekenen door illustrator Carlijn van Vlijmen. De jaarlijkse Docentendag stond in het teken van historische jeugdboeken en Harmen van Straaten, Arend van Dam, Astrid Sy en Philip Hopman lieten in workshops en lezingen zien hoe je geschiedenis tot leven brengt aan de hand van verhalen uit de jeugdliteratuur.



Onder anderen Hans en Monique Hagen, Paul van Loon, Bart Chabot, Philip Hopman en Marjet Huiberts waren bij de opening van *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt. Foto's: Eveline van Egdom.



Philip Hopman, Astrid Sy, Harmen van Straaten en Arend van Dam tijdens de Docentendag.

Onder anderen Wim Hofman, Ted van Lieshout, Dolf Verroen, Selma Noort, Rindert Kromhout, Sjoerd Kuyper, Annemarie van Haeringen en Sylvia Weve tijdens de uitreiking van de Max Velthuijs-prijs 2019. Foto's: Eveline van Egdom.



Marjolijn Hof. Foto: Eveline van Egdom.



Marjolijn Hof verzorgde de Annie M.G. Schmidt-lezing en gaf onder de titel *Een noodzakelijk kwaad?* in een persoonlijk verhaal

haar visie op de kinder- en jeugdliteratuur. 'We hebben meer loswekers nodig', betoogde ze. Hokjes zijn volgens haar een noodzakelijk kwaad en er zijn leerkrachten, ouders en/of bibliothecarissen nodig om boeken los te weken uit die hokjes.

Het Literatuurmuseum vierde onder meer het 100-jarig bestaan van het Willem Kloosfonds, organiseerde een bijeenkomst van Schrijvershuizen in Nederland en was gastheer voor de Dachau-lezing over Nico Rost. Sprekers waren onder meer Lejo Schenk en Edwin de Vries; de cast van Soldaat van Oranje sloot af met 'Als wij niets doen' uit Soldaat van Oranje - De Musical. Tijdens de opening van *F. Starik. Leven als Museum* presenteerde Stariks partner Vrouwkje Tuinman *Lijfrente*, de dichtbundel die ze schreef over het jaar na zijn overlijden. Samen



'Met haar eigenzinnige aanpak, haar trefzekere gebruik van steeds andere technieken en stijlen, en haar vermogen ons te ontroeren, is Sylvia Weve wat de jury betreft onmiskenbaar een kunstenaar.'



met de Jan Campert-Stichting organiseerde het museum een middag over vaders in de literatuur. Nelleke Noordervliet, Peter Buwalda en Alma Mathijssen voerden onder meer het woord en Adriaan van Dis interviewde Damiaan Denys over literaire vaders.

In samenwerking met het museum vond op 20 januari tijdens het Schrijversfeest in het Theater aan het Spui, de uitreiking plaats van de Jan Campert-prijzen. Na optredens van onder meer Jenny Arean en Mathilde Santing kreeg Nelleke Noordervliet een van de prijzen uitgereikt. Op 19 september nam Sylvia Weve de Max Velthuijs-prijs 2019 in ontvangst tijdens een feestelijke bijeenkomst in het museum. 'Met haar eigenzinnige aanpak, haar trefzekere gebruik van steeds andere technieken en stijlen, en haar vermogen ons te ontroeren, is Sylvia Weve wat de jury betreft onmiskenbaar een kunstenaar'.



Onder anderen Robert van Asten, Pauline Krikke, Nelleke Noordervliet, Marja Prujs, Annemarie Estor, Jan van Aken, Jenny Arean en Mathilde Santing tijdens de uitreiking van de Jan Campert-prijzen. Foto's: Serge Ligtenberg.



Prinses Laurentien en Kalvijn. Foto: Koninklijke Bibliotheek.



De Herenclub door Kik Zeiler.

Marketing en communicatie

Naast alle eigen activiteiten was het museum in 2019 bovendien gastheer voor tal van evenementen van anderen. Zo werd in aanwezigheid van de populaire YouTuber Kalvijn en Prinses Laurentien *Find it!* gelanceerd, een lespakket over het vinden van betrouwbare info. Laurentiens schoonzus Prinses Mabel nam een paar weken later in het museum onder grote mediabelangstelling de tussenrapporten in ontvangst van drie allianties die in totaal in zeventien landen strijden tegen kindhuwelijken. Media-aandacht was er ook voor de Geef een prentenboek cadeau-presentatie van *Kikker is Kikker*. Aukje van Ginneken las in de expo *Ik ben Kikker* voor uit dit prentenboek van Max Velthuijs.



‘Zojuist een vrouw gesproken uit Parijs die speciaal tijdens de Kinderboekenparade naar het Kinderboekenmuseum is gekomen. Ze had de lovende woorden gelezen van de Japanse prinses Akishino, die onlangs het museum bezocht.’

RTL Nieuws filmt tijdens de opening van *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt. Foto: Eveline van Egdom.



Aandacht voor de Waldemar Post-aanwinst in de *Volkskrant*.



De schrijvende pers wijdde stukken aan onder meer de verwerving van De Herenclub – volgens *NRC Handelsblad* ‘een modern regentenportret dat knipoogt naar Het laatste avondmaal van Leonardo da Vinci’ –, de Waldemar Post-aanwinst plus bijbehorende expositie en de tentoonstelling *F. Starik. Leven als Museum*.



Anna Blaman, 1956.

De *Viva* tippte het museum in het artikel *For rainy days: 3x museum* voor mini's en *Flair* noemde het in het item *Plezier voor 'n prikkie*. Alle pr-inspanningen leidden uiteindelijk tot 1.176 berichten in printmedia en online, met een advertentiewaarde van € 1.692.475 en een bereik van 71.086.111.



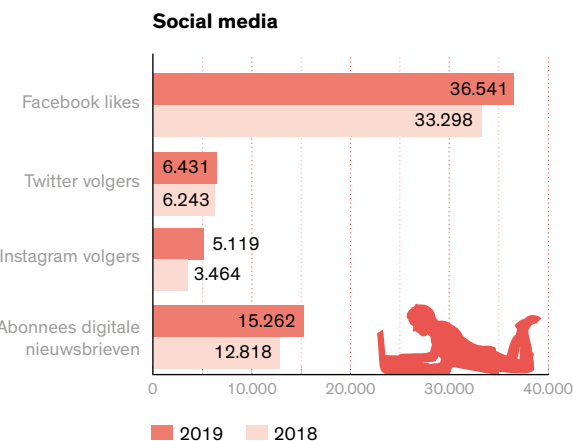
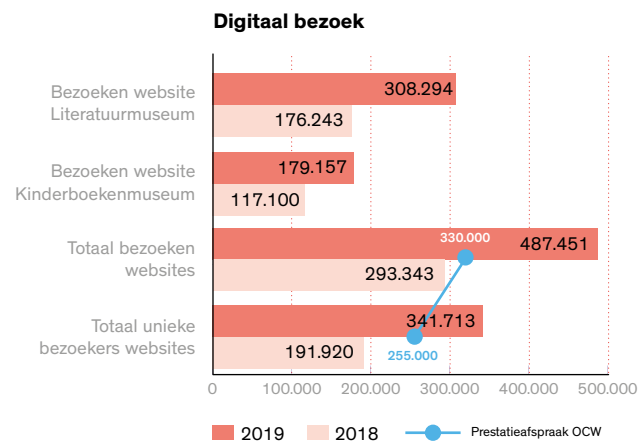
Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum



Om zijn zichtbaarheid te vergroten zette het museum ook promoties in en werkte het samen met tal van partijen, zoals Bibliotheek.nl, de Museumvereniging, Stichting Lezen & Schrijven en Stichting Ooievaarspas; een pas voor inwoners van groot Den Haag met een laag inkomen. Het museum was aanwezig op onder meer de Dag van de Literatuur, het Bevrijdingsfestival, het Haags UIT festival en – ter gelegenheid van de 50^e

verjaardag van Rupsje Nooitgenoeg – op de Negenmaandenbeurs. De populaire Rupsje-exhibit uit *ABC met de dieren mee* stond voor deze gelegenheid opgesteld in de Amsterdamse RAI. Curator Alma Mathijssen vertelde tijdens de Dag van het Literatuuronderwijs in Rotterdam hoe het Literatuurmuseum bijdraagt aan inspirerend literatuuronderwijs.

Naast *free publicity* gebruikte het museum ook online advertising, onder meer om traffic naar Literatuurmuseum.nl te leiden en de Kinderboekenparade en de crowdfunding-campagne voor *De eigenwijze kinderen van Annie M.G. Schmidt* onder de aandacht te brengen. Ook werden er posters en flyers ontwikkeld en verspreid. Voor onder meer de Kinderboekenparade en *Philip Hopman – In beeld* met de daarbij horende activiteiten werden bovendien outdoorcampagnes ingezet. De posterpakketten die gemaakt werden ter verfraaiing van de klaslokalen en ter promotie van Literatuurmuseum.nl vonden ook in 2019 gretig aftrek.



In de afgelopen 25 jaar is het Kinderboekenmuseum uitgegroeid tot een sterk merk en bij uitgeverij Ars Scribendi verscheen in de reeks Documentatiecentrum zelfs een informatieboekje over het museum, door Juliette de Wit voorzien van tekeningen. Toen in 2019 een onderzoek naar de sterkste cultuurmerken onder jongeren werd gehouden, kwam het als 37^e uit de bus, pal boven de rockgroep De Dijk. Dat het museum inmiddels ook internationaal aan de weg timmert, blijkt uit het verzoek van een groep vloggers uit China die in het museum een video wilde opnemen om te laten zien hoe het museum kinderen enthousiasmeert voor verhalen. Om tegemoet te komen aan de groeiende groep niet-Nederlandse sprekende bezoekers lanceerde het Kinderboekenmuseum in het verslagjaar een Engelstalige versie van zijn site.



Illustraties door Juliette de Wit.



Foto's links en rechts: Eveline van Egdom.
Foto boven: Philippe Declémy.



Samenwerking

In Papiria.
Foto: Eveline van Egdom.



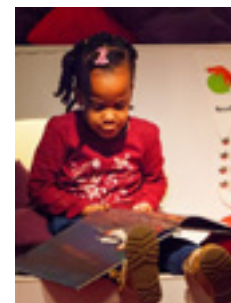
Kinderboekenambassadeur Manon Sikkel, Kinderdirecteur Yosan Wegihu Teame en finalisten van de Nationale Voorleeswedstrijd. Foto: Eveline van Egdom.

In 2019 luidden de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad, evenals de Nederlandse Taalunie de noodklok: het is slecht gesteld met het leesniveau en -plezier in Nederland. Het museum trekt sinds jaar en dag met diverse partijen op om het niveau van geletterdheid te verhogen en de leescultuur in Nederland te versterken. Zo maakt het, met onder meer Stichting Lezen en de CPNB, deel uit van de Leescoalitie en participeert het in De School-schrijver, een landelijke initiatief waarbij kinderboekenschrijvers worden ingezet om leerlingen taalsterk te maken.



Selma Noort en wethouder Saskia Bruines tijdens de Haagse start van De Schoolschrijver. Foto: Chris van Houts.

Ook de Kinderboekenambassade is een krachtig medium voor het vergroten van leesplezier. De ambassade is een samenwerking met Stichting Lezen en de Kinderboekenambassadeur: in april 2019 werd het ambassadeursstokje overgedragen door Hans & Monique Hagen aan Manon Sikkel. De nieuwe kinderboeken-ambassadeur nodigde de finalisten van de Nationale Voorleeswedstrijd, inclusief Kinderdirecteur Yosan Wegihu Teame, uit in 'haar' ambassade. Tijdens een geanimeerde bijeenkomst bespraken de kinderen hun lievelingsboek én namen ze Boekfilmpjes op met tips voor aspirant-voorleeskampioenen.



Foto's: Eveline van Egdom.



Samenwerking



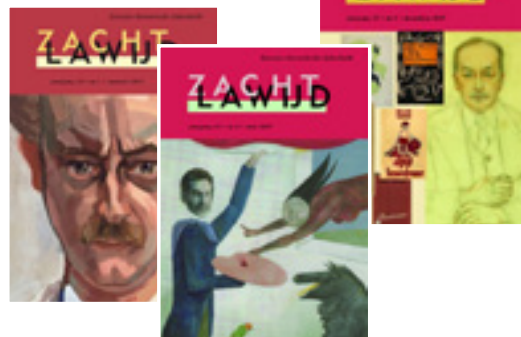
Tijdens de Kinderboekenparade. Foto: Eveline van Egdom.



Op het gebied van educatie kent het museum vele samenwerkingspartners, waaronder het succesvolle Cultuurmenu, expertise- en bemiddelingsorganisatie de Cultuurschakel, en de Cultuureducatiegroep, de intermediair voor scholen uit Leiden en omgeving. Met het Maris College ging het museum in 2019 een bijzondere samenwerking aan; leerlingen van het praktijkvak Cultuur & Communicatie dachten mee over een concept voor een tentoonstelling voor young adults. Het museum participeert tevens in diverse (structurele) wetenschappelijke onderzoeksprojecten.



Workshop van het Museon tijdens de Kinderboekenparade. Foto: Eveline van Egdom.



Ook op internationaal gebied wordt samengewerkt. Met zusterorganisatie het Letterenhuis in Antwerpen wordt het literair-historische tijdschrift *Zacht Lawijd* gepubliceerd en regelmatig vindt er onderlinge uitwisseling plaats op het gebied van kennis en expertise. De organisatie is actief in het International Committee for Literary Museums van het ICOM en deelt zijn kennis en ervaringen met andere partners en ontving in 2019 diverse delegaties van culturele instellingen uit binnen- en buitenland, onder meer uit Singapore en China.



Workshop van het Museon tijdens de Kinderboekenparade. Foto: Eveline van Egdom.



Diversiteit en inclusie

Tijdens de Kinderboekenparade.
Foto: Eveline van Egdom.



Tijdens de Kinderboekenparade. Foto: Eveline van Egdom.

Op 1 november 2019 werd tijdens het event Beeld & Storm in het Literatuurmuseum/ Kinderboekenmuseum de nieuwe Code Diversiteit & Inclusie uitgereikt aan minister Ingrid van Engelshoven. Deze code is een belangrijk onderdeel van het Actieplan Cultuur & Creatief Inclusief. Het museum onderschrijft de code en streeft naar een inclusief beleid op alle niveaus van de organisatie en op alle gebieden: Programma, Personeel, Publiek en Partners.

Literatuur is bij uitstek een kunstvorm die op het gebied van diversiteit een bijdrage kan leveren. Niet alleen op het gebied van bijvoorbeeld etniciteit, nationaliteit en sociale klasse, maar ook qua gender, seksuele geaardheid en rolpatronen. Wie leest, kruipt in de huid van personages, ook als die een heel andere achtergrond of levensstijl

hebben. Door een breed palet aan verhalen te presenteren, biedt het museum zijn publiek op subtiel en wezenlijke manier nieuwe ervaringen en inzichten, zodat begrip voor elkaar wordt versterkt.

In zijn evenementenbeleid is diversiteit en inclusie al enige tijd een belangrijke pijler, vandaar dat het museum tijdens de Nieuwjaarsbijeenkomst van de Museumvereniging een expertmeeting organiseerde, waarbij werd ingezoomd op de manier waarop het tijdens de Kinderboekenparade van 2018 diversiteit als leidraad voor de programmering had genomen. Ingrid Eilander, adjunct-directeur en hoofd Publiekszaken & Tentoonstellingen, ging in op de twee P's publiek en programma van de Code Culturele Diversiteit en aansluitend vertelde kinderboekenschrijver en illustrator Mylo Freeman over het belang van kleurrijke literatuur.



In *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt. Foto's: Sarah-Dona Fotografie.



Was diversiteit reeds enige jaren een uitgangspunt bij het evenementenbeleid, het museum heeft afgelopen verslagjaar er ook naar gestreefd deze notie te integreren in zijn tentoonstellingsaanbod, te beginnen bij *De eigenwijze kinderen* van Annie M.G. Schmidt. Hierbij moet men echter wel bedenken dat het museum de (klassieke) Nederlandse jeugdliteratuur als leidraad heeft en deze toch vaak een vrij traditioneel wereldbeeld weerspiegelt. Schmidt is echter bij uitstek een schrijver die – zeker gezien in haar tijd – wars was van stereotypen. Niet alleen stond zijzelf kritisch ten opzichte van traditionele rolpatronen, haar werk wordt bevolkt door stoere meisjes zoals Otje en zorgzame jongens zoals Pluk. In de tentoonstelling wordt door een speels filmpje inzichtelijk gemaakt dat het in het begin van twintigste eeuw niet vanzelfsprekend was, bijzonder zelfs, dat een vrouw haar eigen inkomen

verdiende en hoe Schmidt heeft gevochten naam te maken. In vogelvlucht beschrijft de film haar leven in samenhang met de tijd waarin ze leefde en laat deze zien hoe ze durfde af te wijken van de norm en ook hoe ze in dat opzicht een rol heeft gespeeld in de vrouwenemancipatie. De tentoonstelling is verder opgedeeld in zeven verschillende, maar allemaal eigengereide karakters, bewust gekozen ook als het gaat om genderrollen. Zo zijn Otje en Minoes zelfstandige vrouwen en wijkt Floddertje af van het beeld dat meisjes keurig en beleefd moeten zijn. De bezoeker wordt gestimuleerd zich te identificeren met een van de karakters.



Diversiteit en inclusie



Op het gebied van culturele diversiteit in de jeugdliteratuur en de vertaling daarvan in de tentoonstellingen en evenementen laat het museum zich adviseren door onder meer Stichting 3 – die onder meer streeft naar meer diversiteit in kinderboeken – en ROSE Stories, een uitgever/producent die tot doel heeft ‘verhalen vertellen die de hedendaagse samenleving in al haar diversiteit representeren’.



Jo Boer.

Ook op Literatuurmuseum.nl brengt het museum een breed scala aan onderwerpen. Wat opnieuw een uitdaging is, aangezien de site de collectie als leidraad heeft – en die weerspiegelt onontkoombaar het verleden, waarin

literatuur voor een onevenredig groot deel een zaak leek te zijn van witte mannen. Het museum is zich hiervan bewust, en hoewel het altijd al de archieven van niet-gecanoniseerde schrijvers heeft geacquireerd, is de aandacht voor de toenmalige literaire periferie recent geïntensiveerd. Voor de website is het een

speerpunt om die periferie, waar mogelijk, centraal te stellen. Het museum zoekt actief naar aanleidingen om schrijvers die buiten de (witte, mannelijke) mainstream literatuur vallen voor het voetlicht te brengen. Zo werden er in 2019 artikelen gewijd aan de recentelijk overleden Bea Vianen en Shrinivasi en was er aandacht voor inmiddels vergeten schrijvers als Jo Boer, Amoene van Haersholte en J.H. Speenhoff. In samenwerking met het Huygens ING, dat onderzoek deed naar vrouwelijke auteurs en de canon, werd een online expositie gerealiseerd over een viertal schrijvers die in de vergetelheid zijn geraakt. Bij de keuze van de curatoren wordt rekening gehouden met diversiteit.

Bij de lopende digitaliseringsprojecten is diversiteit eveneens een leidraad. In het Metamorfoze-digitaliseringsproject *Brieven en dagboeken 1885-1940* staan documenten centraal van vrouwelijke schrijvers. Waar bij vorige projecten de traditionele canon de leidraad vormde, wordt nu het materiaal gedigitaliseerd van auteurs als Carry van Bruggen, Top Naeff en Augusta de Wit.

Drukproeven en omslagen van werken van Bea Vianen.



Handschrift van 'Romance' van Top Naeff.



Al jaren streeft het museum ernaar een breed en divers publiek over de vloer te krijgen. Den Haag kent veel inwoners met een migrantenachtergrond en uit de lage sociale welstandsklasse; via het onderwijs bereikt het museum veel van deze kinderen. In het educatieve aanbod wordt rekening gehouden met grote niveaunderschillen, diverse leerstijlen, en leerlingen met een verschillende spanningsboog. Het museum ontvangt enerzijds zogenaamde plusklassen (Leonardogroep of kangoeroeklas) waarin hoogbegaafde leerlingen extra worden uitgedaagd en anderzijds klassen uit het speciaal onderwijs en/of de taalzwakke klassen die op een wat lager niveau instappen. Het museum biedt voor al deze specifieke leerlingen een passend programma. De ervaring leert dat veel kinderen die met school het museum bezoeken, later terugkomen met hun families.

Voor mensen met een mobiliteitsbeperking heeft het museum lichtgewicht en opvouwbaar krukjes, die te verkrijgen zijn bij de receptie.

Er zijn mindervalidentoiletten en aangezien het museum drempelloos is en er liften in het gebouw zijn, is het museum voor rolstoelen toegankelijk.

De Code Diversiteit & Inclusie heeft ook betrekking op Personeel. Het museum kent weinig verloop in personeel, waardoor het moeilijk is de code hier actief toe te passen. Bij het aannemen van medewerkers voor de receptie, de publieksbegeleiders en museumcafémedewerkers zijn op dit gebied al wel stappen gezet. Hier zijn daar waar mogelijk medewerkers aangesteld, deels met een bi-culturele achtergrond, die vanuit verscheidenheid in afkomst en achtergrond, uiteenlopende talenten met zich meebrengen. De Syrische vrouw, die in 2018 via het inburgeringstraject SamenHaags (van de gemeente Den Haag i.s.m. Stichting Vluchtelingenwerk en Taal+School van ROC Mondriaan) een maatschappelijke stage liep in het museum, is inmiddels toegevoegd aan de poule van vrijwilligers.

Documenten van 'vergeten schrijvers' onder wie Fré Domisse en het schrijversechtpaar Scharren-Antink.





Organisatie

In Het Pantheon.
Foto: Eveline van Egdom.

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht van de Stichting NLL bestond op 31 december 2019 uit:

Koos van der Steenhoven, voorzitter
Martijn David
Birgit Büchner
Yra van Dijk
Martine Schaap

In 2019 kwam aan de zittingstermijn van de heer Boerstool en mevrouw Mathijsen een einde. Het museum is hun veel dank verschuldigd. Zij werden opgevolgd door mevrouw Schaap en mevrouw Van Dijk. Het aandachtsgebied van mevrouw Schaap is financiën en dat van mevrouw Van Dijk wetenschappelijk onderzoek Nederlandse literatuur, met name van de moderne periode.

In het verslagjaar is de Governance Code Cultuur toegepast. Het museum onderschrijft de Fair Practice Code en de Code Diversiteit & Inclusie en zal de implementatie daarvan verder ter hand nemen.

De Raad van Toezicht vergaderde in aanwezigheid van de directeur en de adjunct-directeur in 2019 drie maal. Daarnaast was er geregeld bilateraal overleg tussen de directeur en de voorzitter.

Personeel

Conservator Dick Welsink bereikte in 2019 de pensioengerechtigde leeftijd en nam na 35 dienstjaren afscheid van het museum. Hij werd opgevolgd door Nadine van Maanen, die al in het museum werkzaam was als projectleider van Literatuurmuseum.nl. Jennie Barbier werd per juli 2019 aangesteld als nieuwe projectleider van het online platform.

Het personeel bestond op 31 december 2019 uit de hieronder vermelde personen, waarvan 23 in loondienst (19,4 fte).

Managementteam

Aad Meinderts, directeur
Ingrid Eilander, adjunct-directeur / hoofd publiekszaken en tentoonstellingen
Bertram Mourits, hoofd collecties
Marian van Wissen, hoofd bedrijfsvoering
Inge Stikkelorum, directie-assistent

Collecties

Jessica Brul, medewerker collecties
Carina Brummel, conservator
Daan Cartens, conservator
Christie Hak, medewerker collecties
Marsha Keja, uitvoerend projectleider Metamorfoze (inhuur)
Nadine van Maanen, conservator
Madelon Monté, medewerker studiezaal
Anita van Oostrom, medewerker studiezaal
Nina Wolff, medewerker collecties

Publiekszaken

Jennie Barbier, projectleider Literatuurmuseum.nl
Anouk van Dijk, coördinator educatie
Kik Eveleens, projectleider (inhuur)
Jef van Gool, redacteur Literatuurmuseum.nl (inhuur)
Maike Kramer, pr en projecten
Renate van Lamsweerde, tentoonstellingsmaker
Astrid Oosterhof, coördinator communicatie en evenementen
Faye Visser, assistent publiekszaken en tentoonstellingen

Organisatie



Bedrijfsvoering

Tom Asselman, medewerker bedrijfsvoering

Rob van Goudzwaard, medewerker
bedrijfsvoering

Suzanne van den Hondel,
weekendcoördinator (inhuur)

Marjolein Lager, assistent bedrijfsvoering
(inhuur)

Lucie Rietdijk, senior financiën

Marieke van Wissen, medewerker
personeelszaken/financiën

Receptionisten (inhuur)

Menthe de Kloe

Karina Lampe

Nienke Markus

Zeynep Polat

Eva Straver

Museumdocenten, publieks- begeleiders en museumcafé (inhuur)

Lola Beekink

Roos Bugter

Anna Consten

Ada van Duijn

Anne Kamps

Sanne Kappert

Melinda Koopman

Ino Kruysen

Iris Langenberg

Matthijs van der Meulen

Natalee Nga Ting Lee

Isabelle van Otterlo

Tara Pinkster

Lysanne Plugge

Caja van der Poel

Tamara van Sprundel

Mandy Teunissen

Marloes Vreugdenhil

Jelmer Veen

Mitch Wind

Rakhi Wind

Gerjanne van Zuilen

Vrijwilligers

Niels Bokhove, medewerker collecties

Annelies Dirkse, medewerker collecties

Rita Gircour, medewerker collecties

Sven Feenstra, medewerker collecties

Arjen Fortuin, medewerker collecties

Liesbeth ten Houten, medewerker collecties

Miki Koster, medewerker collecties

Soffa Lans, publieksbegeleider

Aad van Onselen, medewerker educatie

Khulood Qarasholi, publieksbegeleider

Leni Quann, medewerker collecties

Ton van Rijn, medewerker collecties

Nanny Sabelis, medewerker educatie

Rian van de Sande, medewerker studiezaal

Rudy Schreijnders, medewerker collecties

Malaika Sluijter-Wentink, medewerker
educatie

Tineke Spiering, medewerker educatie

Annemiek Verdam, medewerker educatie

Corline Verloop, medewerker educatie

Peter Wansink, medewerker educatie

Alexandra de Vries, medewerker collecties

Iris de Zoete, medewerker educatie

De vrijwilligers die zich hebben ingezet tijdens de Kinderboekenparade worden in het bovenstaande overzicht niet vermeld, hetzelfde geldt voor de vrijwilligers die een bijdrage leverden aan het Dagboeken-crowdsourcingsproject. Niet alleen aan hen, maar ook aan de stagiairs die zich in 2019 hebben ingezet voor zowel het Literatuurmuseum als het Kinderboekenmuseum is het museum veel dank verschuldigd.



Financiën en cultureel onder- nemerschap

Aad Meinderts en Ingrid Eilander.
Foto: Eveline van Egdom.



Het museum streeft als cultureel ondernemer naar een gezonde financiële situatie waarin risico's worden gespreid, kostenefficiënt en synergetisch wordt gewerkt en eigen inkomsten en bijdragen uit private middelen worden gestimuleerd. Extra uitgaven worden pas gedaan als daarvoor dekking is gevonden.

De organisatie is behoedzaam en neemt geen risico's in verband met een beperkt eigen vermogen. Er wordt conservatief begroot. Tegenvallende inkomsten kunnen opgevangen worden door variabele, te beïnvloeden kosten.

Exploitatierekening 2019

	2019 in €	Begroting in €	2018 in €
BATEN			
Publieksinkomsten	804.510	312.500	678.495
Overige directe opbrengsten	32.340	17.500	27.573
Indirecte inkomsten	94.909	33.000	103.066
Bijdragen uit private middelen	314.415	278.332	415.409
Totale Opbrengsten	1.246.174	641.332	1.224.543
Subsidie OCW		2.831.102	2.830.102
Overige subsidies/bijdragen uit publieke middelen	638.048	445.769	665.725
Totale Subsidies/Bijdragen	3.541.948	3.276.871	3.495.827
TOTALE BATEN	4.788.122	3.918.203	4.720.370
LASTEN			
Salarislasten	1.689.920	1.481.698	1.437.914
Afschrijvingen	431.189	409.342	399.582
Huisvesting	1.363.720	1.224.530	1.334.515
Aankopen	124.128	25.000	44.945
Overige lasten	1.229.339	777.633	1.078.941
TOTALE LASTEN	4.838.296	3.918.203	4.295.897
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	-50.174	0	424.473
Saldo rentebaten/-lasten	196	0	84
Exploitatieresultaat	0	0	424.557
Bestemmingsreserves/-fondsen	-49.978	0	191.366
RESULTAAT	-49.978	0	233.191

Ondernemerschap

Door onder meer de hogere inkomsten uit entreegelden en winkelverkopen is de financiële positie van de organisatie in 2019 verbeterd. Ook wist het museum voor J «€» ã €ð«"€; «ö» läl » lN » Əz ŞđK→ €áen andere projecten succesvol externe private gelden te werven; onder meer van het VSB Fonds, het Prins Bernard Cultuurfonds, Zawabas, Fonds 21, De Versterking, Fonds 1818, Rabobank, Hendrik Mullerfonds, Stichting Hendrik de Vries-Riek van der Zee, Stichting Wombat, GAU, Gravin van Bylandtstichting en diverse particulieren. Ook de Gemeente Den Haag en het Mondriaanfonds steunden het museum in 2019 financieel. Het museum is deze partijen veel dank verschuldigd.

In Museumcafé Lucebert. Foto: Nederhout.



Het museum startte in 2019 opnieuw een crowdfundingcampagne, ditmaal gericht op J «€» ã €ð«"€; «ö» läl » lN » Əz ŞđK→ €á Doneren kon via de speciaal opgezette pagina Doneren.kinderboekenmuseum.nl. En hoewel het resultaat achterbleef bij de verwachtingen, werd er nog altijd € 23.080 opgehaald.

Museumbezoekers verwachten steeds meer een totaalervaring. Ze komen niet meer alleen voor een tentoonstelling, een museumbezoek is een dagje uit. Horecavoorzieningen spelen hierbij een belangrijke rol. Het museum heeft daarom in 2019 in zijn foyer museumcafé Lucebert gerealiseerd; een plek waar niet alleen wat gedronken en gegeten kan worden, maar ook gelezen en bijgepraat. Eyecatcher is de enorme wandschildering die Lucebert indertijd maakte speciaal voor het museum. Door de voormalige foyer te splitsen met in de ene helft de expositie J «€» ã €ð«"€; «ö» läl » lN » Əz ŞđK→ €áen in de andere het museumcafé Lucebert worden de voorheen nauwelijks benutte vierkante meters van de foyer nu volop gebruikt.



In Museumcafé Lucebert. Foto's: Nederhout.



Huisvesting

Het museum is al jarenlang bezig met een zoektocht naar nieuwe huisvesting, wetend dat zijn huidige huisvesting in het KB-complex ten einde loopt. In 2019 heeft het zich uitvoerig gebogen over eventuele huisvesting in Rotterdam en Utrecht (in het bezit van het UNESCO-predicaat 'City of Literature'), maar ondanks het vruchtbare overleg over die opties heeft het museum voor zijn toekomstige huisvesting een voorkeur voor Den Haag, waar het reeds gevestigd is. In Den Haag heeft het museum zijn wortels. Lange tijd leek het erop dat Lange Voorhout 7, een pand tegenover de Kloosterkerk en naast Theater Diligentia, verworven zou kunnen worden. Dat bleek uiteindelijk niet het geval. Nu streeft het museum ernaar een deel van het zogenaamde Staal-complex te huren, gelegen aan het Tournooiveld, midden in het Museumkwartier. Een droomlocatie met burens als het Maurits-huis, het Haags Historisch Museum, Escher in Het Paleis en de Koninklijke Schouwburg. Het pand heeft alles in zich om een huisvesting te realiseren die past bij de museale beleving die de organisatie voor ogen heeft, als een plek waar bezoekers kunnen dwalen tussen schrijvers en verhalen en waar de kracht van verbeelding tot uitdrukking wordt gebracht. In de loop van 2020 moet er duidelijkheid komen over al dan niet vestiging aan het Tournooiveld. Met een positieve uitkomst zal het museum een nieuwe fase in zijn bestaan ingaan. Het museum verdient het. De literatuur verdient het.

Prestatie- doelstellingen

Het museum wordt door het ministerie van OCW getoetst op het behalen van verschillende doelstellingen. Zoals hierboven beschreven is met 123.517 bezoekers de bezoekersdoelstelling van 55.000 ruimschoots behaald. Ook op educatief gebied heeft de organisatie met 13.649 leerlingen een uitstekende prestatie geleverd; de doelstelling was 6.500. Daarnaast toetst het ministerie de organisatie op cultureel ondernemerschap. De indicator hiervoor, de eigen inkomsten uitgedrukt in een percentage van de structurele subsidie, bedroeg 43%. De organisatie voldoet hiermee ruimschoots aan de minimumnorm die door het ministerie is vastgesteld (19,5%). Verder voldeed de registratiegraad van de collectie in het verslagjaar aan de vereiste 95% en was het veiligheidsplan up to date.

‘Met een positieve uitkomst zal het museum een nieuwe fase in zijn bestaan ingaan. Het museum verdient het. De literatuur verdient het.’

Bijlagen

Aanwinsten 2019

A

- Han B. Aalberse (ps. van J. van Keulen), diverse archivalia.
- Gerrit Achterberg, archivalia betreffende Achterberg als onderwijzer, met onder meer een aanbevelingsbrief, financiële documenten en herinneringen van een oud-leerling.
- L. Ali Cohen, aanvulling op de literaire nalatenschap, met o.m. manuscripten, typoscripten en correspondentie.
- Hans Andreus, brief aan B.M.J. Hermans.
- W. Arondeus, tekening.

B

- Dirk Baartse, archief, bevat o.m. correspondentie met Adriaan van Dis, Hella S. Haasse, Heere Heeresma, Willem Frederik Hermans, F.B. Hotz, Adriaan Jaeggi, Rutger Kopland, Hanny Michaelis, Annie M.G. Schmidt, F. Springer (met twee verhalen) en Levi Weemoedt (met gedichten).
- H.H. ter Balkt, diverse archivalia, waaronder aantekeningen, drukwerk, boeken met opdracht en correspondentie met H.P. Buijnink.
- Nicolaas Beets, gipsen portret door Jan Bronner.
- Belcampo (ps. van H.P. Schönfeld Wichers), brief aan Veronica van Roon.

- Albert Besnard, doosje met gedichten geschreven in een Jappenkamp.
- J.M.A. Biesheuvel, portret door Jan T. van Heiningen.
- Anna Blaman (ps. van J.P. Vrugt), boeken met opdracht aan Jacoba Johanna Gajentaan; diverse archivalia waaronder manuscripten, een portret door Paul Citroen, foto's, voorwerpen, een geluidsopname en brieven.
- Piet Bogaards, portretten van Wim de Bie, Remco Campert, Kees van Kooten en Yvonne Keuls.
- Godfried Bomans, diverse correspondentie o.a. met Lenie Vesters, Ine Schols en W.T. van der Holst.
- Tine Bonnema (ps. van T. de Vries-Vrisou), fotoalbum.
- Emile Boulan, brieven aan Tytia Flik.
- Menno ter Braak, manuscripten waaronder 'Kritische aantekeningen'.
- Gerard den Brabander (ps. van J. Jofriet), portretten door Freek van den Berg.
- Willem Brakman, manuscripten; diverse archivalia, waaronder dossiers en foto's; brieven aan Ineke Scheele.
- Til Brugman, boek met correcties en brieven aan de heer Tempelman.
- Boudewijn Büch, diverse archivalia, waaronder foto's, een plakboek en familiebescheiden.

C

- Remco Campert, portret door Jan T. van Heiningen; deel literair archief, bevat o.m. drukwerk, foto's en familiepapieren.
- S. Carmiggelt, brief aan Jan Tholenaar.
- Antoon Coolen, diverse archivalia, waaronder manuscripten en boeken met opdracht.
- Maud Cossaar, archief, bevat o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, persoonlijke documenten, foto's en correspondentie met o.a. H.H. ter Balkt, F. Bordewijk, Hugo Claus, Antoon Coolen, Inez van Dullemen, A.F.Th. van der Heijden, Tessa de Loo, Doeschka Meijsing, Cees Nooteboom en Theun de Vries. Bevat tevens werk van o.a. Rico Bulthuis, Ben van Eysselsteijn, Johan Fabricius, Paul Rodenko, Gabriël Smit en Kees Stip.

D

- Max Dendermonde (ps. van H. Hazelhof), brief aan J.W. Schotman, 1944.
- Mary Dorna (ps. van M.J. Tenkink-Stoppelman), krijt- en houtskooltekeningen.
- Tonke Dragt, kippenei beschilderd met draakje.

**E**

- Bies van Ede, literair archief, bevat o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, drukwerk, persoonlijke documenten, plakboeken en foto's.
- Els van Egeraat, deel illustratiearchief, met illustraties voor boeken van o.a. Thea Beckman, Paul Biegel, Arend van Dam, Rindert Kromhout, Joke van Leeuwen, Paul van Loon, Gideon Samson en Anna Woltz.
- Brian Elstak, zelfportret en portretten van Karin Amatmoekrim en Esther Duysker.

F**G**

- Ida Gerhardt, manuscript van gedicht 'De toverwoorden', gestencilde uitgave 'De dagen van onze jaren omvatten zeventig jaren' met aantekeningen.
- Frans Goddijn, diverse archivalia, waaronder aantekeningen, typoscript en brieven van o.a. Karel van het Reve en John Updike.
- Herman Gordijn, ets waarop Jean Pierre Rawie te zien is.
- Herman Gorter, cahiers met teksten over het werk van Gorter door M.M. Ariëns.
- Agnes de Graaf, brieven aan Adriaan Kragten met

bijgevoegd manuscripten en typoscripten; deel literair archief, bevat o.m. persoonlijke documenten en drukwerk zoals schoolkranten.

H

- Jaap ter Haar, brief aan Renée van de Giessen.
- E.M. ten Harmsen van der Beek en Freddy Langeler, Flipje-archivalia, waaronder originele illustraties, een kartonnen Flipposcoop en correspondentie met F. Harmsen van Beek.
- Maarten 't Hart, bibliofiele uitgave *Nieuwe fiets* gesigneerd door 't Hart.
- Jaap Harten, literaire nalatenschap, bevat o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, persoonlijke documenten, boeken met opdracht, foto's, geluidsopnamen en correspondentie met o.a. J. Bernlef, C. Buddingh', Remco Campert, S. Carmiggelt, Adriaan van Dis, Jan Elburg, Anna Enquist, Jan Hanlo, Frans Kellendonk, Mensje van Keulen, Gerrit Komrij, Lucebert, Marga Minco, Ethel Portnoy, Gerard Reve, Helga Ruebsamen, M. Vasalis en Annejet van der Zijl.
- Wim Hazeu, aanvulling op archief, met o.a.

archivalia betreffende diverse schrijvers onder wie Gerrit Achterberg, A. Marja en Marten Toonder, geluidsopnamen van Henriëtte van Eyk en Jeanne van Schaik-Willing en correspondentie met o.a. Hans Andreus, Maria van Daalen, Seth Gaaikema, Heere Heeresma, Roel Houwink, Yvonne Keuls en Willem G. van Maanen.

- Jan Henry, boeken met opdracht door o.a. J.M.A. Biesheuvel, Jules Deelder, Connie Palmen, Rosita Steenbeek en Leon de Winter.
- De Herenclub, tekeningen en teksten van leden van De Herenclub, onder wie Rudi Fuchs, Jeroen Henneman, Ellen Jens, Hans van Mierlo, Harry Mulisch en Connie Palmen, als bedankje voor Gerrit Komrij.
- Willem Frederik Hermans, archivalia, waaronder een typoscript met collages, diverse dossiers, boeken met correcties, drukwerk en correspondentie met o.a. G.A. van Oorschot.
- Han G. Hoekstra, literair archief, bevat o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, persoonlijke documenten, boeken met opdracht en correspondentie met o.a. Ed. Hoornik en A. Roland Holst.

- Alice Hoogstad, deel illustratiearchief, met o.m. illustraties voor boeken van Rindert Kromhout, Erik van Os en Lydia Rood.
- Philip Hopman, deel illustratiearchief, met o.m. illustraties voor boeken van Bibi Dumon Tak, Marjolijn Hof, Marjet Huiberts, Guus Kuijer, Sjoerd Kuyper, Ted van Lieshout, Astrid Lindgren, Selma Noort, Annie M.G. Schmidt, Edward van de Vendel en Dolf Verroen.
- F.B. Hotz, een typoscript van *Zand en grind*, met bijgevoegd een brief; een brief aan S.C.E. van der Beek.
- Jan Hulsker, brieven aan Fer en Dora Hulsker.

I**J**

- Jan Jutte, deel illustratiearchief, met o.m. illustraties voor boeken van o.a. Mensje van Keulen, Els Pelgrom, Annie M.G. Schmidt en Toon Tellegen.

K

- Yvonne Keuls, dubbelportret met Gerrit Komrij door Ine Laurant.
- Willem Kloos, archivalia van biograaf K.H. de Raaf, waaronder correspondentie over Kloos met o.a. Johan de Meester, Jeanne en

Jacqueline Reyneke van Stuwe, documentatie en een portret van Kloos door De Raaf.

- Rutger Kopland (ps. van R.H. van den Hoofdakker), archivalia waaronder een floppy met gedicht 'Tijd' en brieven aan Yvonne Mulder.
- Alfred Kossmann, brieven aan C. Reedijk.
- Rudy Kousbroek, briefkaarten aan Marjolijn Pouw.
- Gerrit Kouwenaar, literaire nalatenschap, met o.m. manuscripten, foto's, persoonlijke documenten en o.m. correspondentie met o.a. Bernlef, Remco Campert, Hans Faverey, Willem Frederik Hermans, Lucebert en Leo Vroman.
- Hanna Kraan, handgeschreven gedicht.
- Tonny Kurpershoek-Scherft, literaire nalatenschap, bevat o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, diverse dossiers, persoonlijke documenten, familiecorrespondentie en een brief van A. Roland Holst.

L

- Martijn van der Linden, deel illustratiearchief.
- Paul van Loon, fanmail.

M

- H. Marsman, cahiers met collegedictaten.

- Koos Meinderts, deel literair archief, bevat o.m. typoscripten van boeken en voorstellingen met Harrie Jekkers, en correspondentie met o.a. Rindert Kromhout, Sjoerd Kuyper, Ted van Lieshout en Lydia Rood.
- Marga Minco, dummy van de 1e druk van *Het bittere kruid*.
- Margriet de Moor, portret door Heppe de Moor.
- J.J.A. Mooij, brieven van Paul Rodenko, A. Roland Holst en S. Vestdijk.
- Adriaan Morriën, brieven aan Marjolijn Pouw.
- Yvonne Mulder, archivalia betreffende 'Van poëzie tot poesiealbum', met bijdragen van o.a. Herman Pieter de Boer, Rutger Kopland, Elly de Waard en Chawwa Wijnberg.

N

- Nel Noordzij, brief aan Mathilde Reesink-de Graaf.
- Max Nord, brieven van o.a. C.J. Aarts en Philo Bregstein.

O

- G.A. van Oorschot, brieven met gedichten aan Jan Mourits en een brief aan Riet Mourits.

P

- Waldemar Post, deel archief, met portretten/karikaturen van o.a. F. Bordewijk, Renate Dorrestein, Willem Kloos,



- Tessa de Loo, Carry Slee, Jan Wolkers en Aya Zikken.
- Siegfried van Praag, correspondentie met P.A. Wackie Eysten.
- Sonja Prins, brief aan Joris Duytschaever.

Q

R

- Gerard Reve, diverse archivalia.
- Jeanne Reyneke van Stuwe, bladmuziek van op muziek gezet gedicht.
- Juul Roggeveen, aanvulling op de literaire nalatenschap, bevat o.m. boeken met aantekeningen, en boeken met opdracht van o.a. Josepha Mendels, Roel Houwink, Herman Robbers en Elisabeth Zernike.
- A. Roland Holst, brief aan Godfried Bomans; portrettekening door David Kouwenaar.
- Henriëtte Roland Holst, correspondentie met Margaretha Maria Ariëns, met bijlagen.
- Ward Ruyslinck (ps. van R.C.M. De Belser), correspondentie met A.M. Fokke-Lambriex; boek met opdracht.

S

- Herman Schaepman, bladmuziek van op muziek gezet gedicht.

- J.C. van Schagen, kalligrammen.
- Annie M.G. Schmidt, diverse archivalia, waaronder een sollicitatiebrief, een circulaire over rijmprent, een typoscript en correspondentie met o.a. Wim Bijmoer en Dirk en Jet Leemhuis.
- Koos Schuur, opdracht-exemplaar van *Waar het was*, met foto's.
- Jacob Smit, diverse archivalia, waaronder cahiers met handschriften.
- Agnes Snitker, diverse archivalia, waaronder manuscripten en typoscripten, en brieven.
- F. Starik (ps. van F. von der Möhlen), literaire nalatenschap, bevat o.a. aantekeningen, manuscripten, drukproeven, kunstwerken waaronder een zelfportret, documenten betreffende de Eenzame Uitvaart (Poule des Doods), foto's, persoonlijke papieren en correspondentie met o.a. Pieter Boskma, Anneke Brassinga, Neeltje Maria Min, Sonja Prins, A.L. Snijders, Vrouwkje Tuinman, Rogi Wieg en Joost Zwagerman.
- Jan Stegeman, brieven van o.a. Inez van Dulleman, Margaretha Ferguson en Annie Salomons.

- Peter van Straaten, schetsboek met potloodtekeningen.
- Arjen Struik, brief aan Theo de Jong.

T

- J. Jac. Thomson, literair archief, bevat o.m. manuscripten en typoscripten, drukwerk, bio- en bibliografische gegevens en foto's.
- Louis Tiessen, diverse archivalia, waaronder manuscripten en typoscripten, foto's, boeken met correcties/opdrachten, en correspondentie.
- Marije Tolman, deel illustratiearchief.
- Marten Toonder, beeld van prof.dr. Sickbock door Sylvia Willink-Quiël.

U

V

- Bob Verbeek, dia's van o.a. Bertus Aafjes, C. Buddingh', Henriëtte van Eyk, Adriaan Morriën en Simon Vinkenoog.
- Mea Verwey, brief aan M.M. Ariëns.
- S. Vestedijk, diverse archivalia waaronder een exemplaar van *Meneer Visser's hellevaart* met opdracht aan zijn ouders en foto's.
- Frida Vogels, brieven aan Frieda Menco.

- J.J. Voskuil, correspondentie over fouten in de Duitse vertaling van *Het Bureau*.
- Anne de Vries, brozen buste door Charles Henri.
- Theun de Vries, brieven aan de heer en mevrouw A. Löbler; diverse archivalia waaronder typoscripten (in kopie), drukwerk en brieven aan Jan T. Bremer en Hillechien Bremer-Bakker.

W

- Levi Weemoedt, ondertekende verklaring.
- Stuuf Wiardi Beckman, diverse archivalia, waaronder manuscripten, drukwerk, foto's en correspondentie met o.a. Anneke van Oldenborgh-van der Sande.
- Menno Wigman, literaire nalatenschap, met o.m. manuscripten en typoscripten, diverse dossiers, boeken met opdracht, foto's, persoonlijke documenten, bureau, portret door Lex ter Braak, een haarlok van Gerard Reve en correspondentie met o.a. Pieter Boskma, Jeroen Brouwers, Herman De Coninck, Adriaan Jaeggi, Rutger Kopland, Bert Natter, Vrouwkje Tuinman en Tommy Wieringa.

- Henriëtte Willebeek le Mair, pasteltekening en ingekleurde prent 'Sneeuwwitje'.
- Willem Wilmink, brief aan en boek met opdracht voor Mimi Deckers-Dijs; aanvullingen op de literaire nalatenschap, bevat o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, av-materiaal en correspondentie met o.a. Harry Bannink, Jan Boerstool, T. van Deel, Hans Dorrestijn, Carry Tefsen, Karel Eykman, Herman Finkers, Peter van Gestel, Waldemar Post, Annie M.G. Schmidt en Henny Vrienten.
- Juliette de Wit, deel illustratiearchief, met illustraties voor boeken van o.a. Vivian den Hollander, Nannie Kuiper en Els Pelgrom.
- Alex de Wolf, deel illustratiearchief, met illustraties voor boeken van o.a. Carli Biessels, Arend van Dam, Paul van Loon en Jacques Vriens.
- Gerda van Woudenberg, literair archief, bevat o.m. manuscripten, foto's, persoonlijke documenten, en (familie)correspondentie.

X

Y

- Catharina Ypes, uitnodigingen voor bijeenkomst van De Distelvinck en feestelijke opening van De Scandinavische Vereeniging voor Catharina Ypes, 1925.

Z

- C.B. Zijlstra, archivalia betreffende de tijdschriften *Mandril* en *Alles Mag*, bevat o.m. manuscripten, drukwerk, illustraties door Lucebert, correspondentie (deels met bijlagen) met o.a. F. Bordewijk, S. Carmiggelt, Antoon Coolen, Gerrit Kouwenaar, Harry Mulisch, Drs P en Peter Vos.

Aanwinsten in de vorm van krantenknipsels, tijdschriften, drukwerk, scripties, beeld- en geluidsopnamen en foto's zijn niet allemaal opgenomen in deze lijst.

Bijlagen

Schenkers en bruikleengevers 2019

A

- Anneleen Arnolds, Utrecht
- Aart van Asperen, Driebergen-Rijsenburg

B

- Dirk Baartse, Vila Praia de Âncora (Portugal)
- Mevrouw E. Bakker-Labordus, Utrecht
- Ilse Beeskow, Driebergen-Rijssenburg
- Geertje van den Berg-Felthuis
- Peter Besnard, Haarlem
- Boekhandel Bloemendaal (Inge Happé), Bloemendaal
- Maarten de Boer, Amsterdam
- Piet Bogaards, Den Haag
- Niels Bokhove, Utrecht
- Jan T. Bremer, Den Helder
- Martijn Buijnink, Enschede

C

- Remco Campert, Amsterdam
- Rody Chamuleau, Oosterbeek

D

- Ton van Dam, Castricum
- Marc Deckers,
- Charlotte Dematons, Haarlem
- Adriaan van Dis, Amsterdam
- Liesbeth Dolk, Leiden
- Pauline Drost, Amsterdam

- Carla Dubois, Allier (Frankrijk)
- Joris Duytschaever, Antwerpen (België)

E

- Bies van Ede, Haarlem
- Els van Egeraat, Bergen op Zoom
- Maarten Embrechts, Turnhout (België)
- Hans Ester, Nijmegen

F

- Guido Fokke, Ooij

G

- Renée van de Giessen, Voorburg
- Josie Godden, Londen (Engeland)
- Stina de Graaf, Heerhugowaard

H

- Mevrouw M. Habich-Monsma, Krommenie
- Wim Hazeu, Baarn
- Anke Hamel Grünbauer, Amsterdam
- Jan Henry, Voorhout
- De heer B.M.J. Hermans, Groesbeek
- Paula Hirdes, Nieuwegein
- Joost en Annet Hoekstra, Hoorn
- Mevrouw A. van der Holst, Woerden

- Mevrouw A.C. Hommes, Rekken
- Alice Hoogstad, Bergen
- Frans Hooykaas, Rotterdam
- Philip Hopman, Egmond a/d Hoef

I

J

- Cynthia Jannenga, Zwolle
- De heer M.G.C.J. de Jong, Gouda
- Jan Jutte, Arnhem

K

- De heer J.W.M. Kessels, Amsterdam
- Yvonne Keuls, Den Haag
- De heer W.R.H. Koops, Haren
- Adriaan Kragten, Haarlem
- De heer M.R. Kremer, Meppel

L

- De heer W. de Laat, Nijmegen
- Dirk en Jet Leemhuis, Amstelveen
- Arine van der Lely-van der Steur, Den Haag
- Hanneke van der Linden, Beverwijk
- De heer A. Löbler, Amsterdam
- Paul van Loon, Drunen
- Hans van Looij, Roosendaal

M

- De heer F.H. Marsman, Berkenwoude
- Koos Meinderts, Utrecht
- Ton Meijer, Amsterdam
- Bernadette du Mez-Tiessen, Oude Tonge
- De heer P.J. Molenaar, Nuars (Frankrijk)
- Margriet de Moor, Amsterdam
- De heer J.J.A. Mooij, Groningen
- Yvonne Mulder, Son & Breugel

N

- Hans Nachtwel, Oostvoorne

O

- Jan van Oldenborgh, Reeuwijk
- Lidy Otto, Soest
- Stichting Overijsselse Bibliotheekdienst, Nijverdal

P

- Maud Peereboom, Amsterdam
- Mark Peeters, Den Haag
- Jurjen Pen, Amstelveen
- De heer J.G. Peters, Bergen
- Uitgeverij Ploegsma, Amsterdam
- Anneke Posch, Laren
- Waldemar Post, Amsterdam
- Marjolijn Pouw, Leiden

Q

R

- De heer K.M.H. de Raaf, Gouda
- Hein Reedijk, Bilthoven
- Stichting A. Roland Holst Fonds, Bergen

S

- Ineke Scheele, Kloften (Noorwegen)
- Jacques Schiferli, Wassenaar
- Freya Schuit, Noordwolde
- Jet T. Sondaar-Swart, Middelburg
- Reinder Storm, Den Haag

T

- Reinoud Tholenaar, Vinkeveen
- Fir Tiebout, Aldeia das Dez (Portugal)
- Marije Tolman, Den Haag
- Vrouwkje Tuinman, Utrecht

U

V

- Marja van de Vathorst-Smit, Utrecht
- Marc Verbeek, ‘s-Hertogenbosch
- Mevrouw Verhaar-Dresden, Rijswijk
- Dick Vestdijk, Amersfoort
- Noortje Vesters, Amstelveen
- Ferry Visser, Didam

- Wim Visser, Westbeemster
- Willy van der Vliet-van Wakeren, Veenendaal
- Joke Vos Mutgeert, Harderwijk
- Katrien de Vos-Reesink, Voerendaal

W

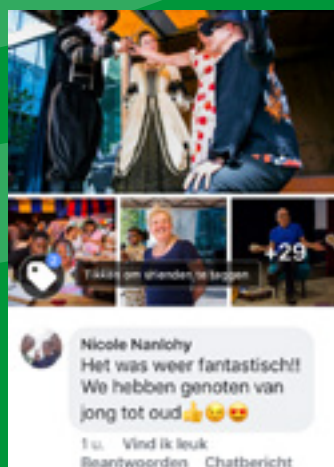
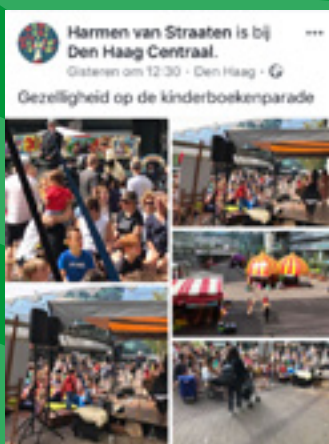
- De heer P.A. Wackie Eysten, Den Haag
- Martina Wagner-Mohr, Velp
- Pauline van Waesberghe, Waalre
- De heer R.B. van de Wetering de Rooy, Cascais (Portugal)
- Annet Wigman, Beverwijk
- Nicoline van der Wilk, Dordrecht
- R.P. Willebeek Le Mair, Doorn
- Sylvia Willink-Quiël, Amsterdam
- Wobke Wilmink, Almere
- Juliette de Wit, Amsterdam
- Alex de Wolf, Almere
- Erik Wijsman, Amsterdam

X

Y

Z

- Pieter van der Zwan, Den Haag
- Mevrouw F. Zijlstra, Amstelveen



Colofon

Dit Jaarverslag is een uitgave van de Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief.

Tekst: Aad Meinderts, Maaïke Kramer en Ingrid Eilander
Vormgeving: Vlijt Ontwerp **Druk:** Veenman+, Rotterdam

Beeld: Collectie NLL, Koninklijke Bibliotheek, Phillipe Declémy, Sarah-Dona Fotografie, Eveline van Egdom, Chris van Houts, Serge Ligtenberg, Nederhout, Nederlandse Televisie Stichting, Mylène Siegers en Andrea Sultiens. De foto's van de archiefstukken zijn van Michiel Spijkers.

**Stichting Nederlands
Literatuurmuseum en
Literatuurarchief**

Prins Willem-Alexanderhof 5
2595 BE Den Haag
Postbus 90515, 2509 LM Den Haag
telefoon 070 333 9666

Op de hoogte blijven? Volg ons:



@litmuseum en/of
@kinderboekenmus



**www.literatuurmuseum.nl
www.kinderboekenmuseum.nl**